

БІБЛІОТЕКА УКРАЇНСЬКИХ КАЗОК

МОРСЬКІ КАЗКИ

КАЗКИ ПРО МЕЛЮЗИНУ
І МОРСЬКИХ ЛЮДЕЙ

 FOLIO

Сборник

**Морські казки: Казки про
мелюзину і морських людей**

«Фолио»

2001

Сборник

Морські казки: Казки про мелюзину і морських людей /
Сборник — «Фолио», 2001

У багатьох українських легендах вода виступає у ролі первинного хаосу, з якого формується світовий простір. В одній легенді, в якій збереглося це архаїчне уявлення, розповідається, що «з самого початку не було нічого: ні неба, ні землі, а була тільки тьма та вода, а Бог літав Святим Духом понад водою». У народному уявленні водяний простір — канал зв'язку з потойбічним царством, це місце, де мешкають душі «неправильно» померлих, тобто тих, хто рано пішов з життя та не вичерпав свій життєвий потенціал; такі душі стають нечистою силою — русалками, поторчатами, потопельниками, водяниками, болотяниками, з якою треба правильно поводитися.

Содержание

Водяне царство	5
Про створення землі	6
Вогонь і вода	7
Бог, Христос і диявол	8
Чого дощ іде, як косять	9
Потоп	10
Свята П'ятниця	11
П'ятниця	12
Річка Либідь	13
Святе озеро	14
Морські люди (фараони)	15
Морські люди	16
Сирени, мелюзини	17
Жаба	18
Змія	19
Вдячність гадюки	20
Водяник	21
Потопельники	23
Болотяник	24
Русалки	25
Казки про мелюзин	27
Жінка-змія	28
Хлопець-пастушок і зачарована дівчина	30
Царівна-гадюка	32
Казка про козака і гадюку царівну	34
Королевич Мирко	36
Змієва дочка	41
Наполеглива жінка	41
Про бідного парубка і царівну	44
Яйце-райце	49
Про стрільця	55
Кінець ознакомительного фрагмента.	65

Морські казки: Казки про мелюзину і морських людей

Водяне царство (*Легенди, перекази та повір'я*)

У багатьох українських легендах вода виступає у ролі первинного хаосу, з якого формується світовий простір. В одній легенді, в якій збереглося це архаїчне уявлення, розповідається, що «з самого початку не було нічого: ні неба, ні землі, а була тільки тьма та вода, а Бог літав Святим Духом понад водою».

У народному уявленні водяний простір – канал зв'язку з потойбічним царством, це місце, де мешкають душі «неправильно» померлих, тобто тих, хто рано пішов з життя та не вичерпав свій життєвий потенціал; такі душі стають нечистою силою – русалками, поторчатами, потопельниками, водяниками, болотяниками, з якою треба правильно поводитися.

З давніх-давен люди шанували водяні джерела, це безумовно пов'язано з традиційними уявленнями, що вода – джерело життя, вона має життєдійну силу, яка сприяє росту рослин та взагалі розвитку життя усього живого на землі. У спеціальні дні – Водохрещення, в канун Пасхи та на Івана Купала – вода освячується, набирає магічної сили. Таку воду використовували протягом року для лікування від різних хвороб.

Шанування води, принесення їй дарів та читання молитв біля води співвідноситься з образом Параскеви П'ятниці, функції якої восходять до язичницької Мокоші – володарки темряви (нижчої частини світу), богині родючості, її ім'я пов'язане з вологою, водою. Вона покровительствовала жіночому рукоділлю. Особливістю шанування Параскеви П'ятниці було принесення та кидання у воду предметів, створених жіночими руками: пряжі, холстів, сорочок, рушників.

У казках водяний простір – річка, море, океан або криниця – це межа між світом живих та мертвих, це канал зв'язку між світом людей та потойбічним царством. Щоб потрапити у тридев'яте (незнайоме, потойбічне) царство, герою треба побувати у водяному царстві.

Водяне царство чарівної казки – це світ перетворень, світ мінливостей, який взагалі пов'язаний з чарівництвом. У ньому мешкають такі фантастичні істоти, як морський цар (цар-риба, морський диявол, морський чорт, морське чудерство, морський петух, морський змії), морські люди (морське військо), морські коні, риба краснопера, яка приносить дарунки з морських глибин. А також у морі живе красуня-чарівниця, якою милується весь природно-тваринний світ: пташки починають співати, коли її бачуть, сонце червоніти, та взагалі у природно-тваринному світі у неї багато родичів та помічників. Вона допомагає герою розгадати загадки та набути нових знань про процеси творіння, дарує йому чарівні предмети та повертається разом з ним до царства людей. Свої здібності, придбані у природно-тваринному – Змієвому – царстві, такі чарівниці використовують лише для створіння свого сімейного царства та для захисту від злих чаклунів та відьм.

Про створення землі

Коли Бог створив землю, він установив її на рибі (або на двох рибах), які плавають в морі. Кожні сім років риба то піднімається, то знижується – від цього залежить, який буде рік (багато чи мало буде у цей рік дощу). Коли риба перевертається на інший бік, тоді бувають землетруси. Деякі кажуть, що риба, яка держить на собі землю, лежить звернута в кільце та тримає зубами свій хвіст; коли хвіст із рота вискоче, тоді теж трапляються землетруси.

Існує повір'я, що землю держать на собі дві риби – самець та самка: коли самець – земля піднімається вище над поверхнею моря і в той рік буває мало дощу, а коли самка – земля стає ближче до води, тому весь рік багато опадів, річки та моря виходять з берегів.

Вогонь і вода

Колись сперечався вогонь з водою, хто сильніший? То що підніме вогонь полум'я, то вода й залле; де покажеться вогонь, то вода і лине на нього. Вогонь бачить, що не подужає, та й утік в камінь – там уже йому нічого вода не зробить. Нема в світі мудрішого й хитрішого, як вогонь: він все чисто переробить. Потоне чоловік, то хоть тіло витягнеш; а вже як згорить, то хіба попілець згребеш в купку, та й то – вітер дуне, то й розлетиться.

Бог, Христос і диявол

До Христового народження в Бога з дияволом була розписка: поки людина жива, вона Божа, а як помре – дияволова. Бог поклав ту розписку в скриню й кинув її в Ордань-річку.

Народився Христос. Прийшов час хреститися. Він пішов до Ордані й прийняв хрещення. Став виходить із води – Ордань загорілась. Згоріла й скриня з розпискою. Пішов Христос у пекло за душами, а диявол не пускає:

– У мене, – каже, – розписка є...

– Ну, покажи, – каже Христос.

Лукавий пірнув раз – не знайшов, пірнув удруге – не знайшов, пірнув утретє, а Господь і заморозив Ордань на три аршини. Товкся той лукавий, товкся і пробив лід рогами... Вискочив із води, а Ордань знову замерзла.

Надворі мороз, вітер – аж дух забився! Лукавий змерз, хотів у воду, так лід товстий. Він і зостався мерзнути.

Христос питає:

– А що, дістав розписку?

– Нема.

Взяв Христос і повипускав душі з пекла.

Від Водохреща до шести тижнів баби не ходять прати сорочок, бо гріх: як баба ляпне сорочкою, то чорт і вскочить в ополонку. Хай краще чорт мерзне: менше людям шкоди.

Чого дощ іде, як косять

Як сотворився світ, прийшли Сонце, Вітер, Мороз, Сніг до Бога за порадою.

– Що нам, – кажуть, – Боже, робити? Коли кому яку владу над землею мати?

Розділив Бог рік на їх усіх.

– Ти, Сонце, – каже, – грій, коли люди поле засіють, щоб усе росло. Ти, Вітре, маєш дути, коли людям спека обридне. Тоді наганяй хмари. Тобі, Морозе, всю зиму можна сичати, та літом не докучати. Сніг хай береже землю від морозу.

А Дощ поки приплентався, то Бог уже всю роботу роздав. Доганяє він Бога вже на дорозі:

– Боже! – гукає. – А коли ж мені, мені коли йти?!

Подумав Бог, бо всю роботу, яка була в нього, вже роздав, та й каже:

– Коли просять.

– А, коли косять, – не почув на ходу Дощ. – Що ж, буду йти, як косять.

Та так і йде.

Потоп

Одного разу задумав Господь затопити землю і витопити всіх людей, які тільки були, та й каже до святого чоловіка:

– Роби ти, – каже, – корабель, святий чоловіче, бо я хочу землю затопити!..

От той чоловік і зачав робити корабель: теше стовпи, пилить дошки, – сказано, щоб усе до міри було. А чорт, як на збитки, прийде уночі та й усю його працю переробить не до міри: там надрубає, там надпилить, там переструже, так що ані способу разом поскладати. А чоловік бідний нічого й не знає: все теше та й теше, а тих і не зміряє...

Аж Господь ізнов говорить до нього:

– Складай, праведниче, корабель! Взавтра потоп буде!

Ото і кидає він тесати та пилити, зачинає складати... Але що візьме – усе не до міри: то тонке, а то коротке... Що тут робити у світі Божому? А взавтра потоп! Заламав він руки та й стоїть над дошками. А Бог йому і говорить з неба:

– Не журися, чоловіче мій! Що довше, те стули, і буде коротке, а що коротке – натягни, то й буде довге, та кінчай живо корабель, бо взавтра потоп!

Тільки скінчив він корабель, аж земля і зачала в морі потопати. Злітаються пташки, збігаються звірі, а той відбирає зі всього по парі і впускає в корабель, їден тільки сильний птах-носорожець не хотів іти в корабель, за те його і покарав Господь, щоб він не гордив зі своєї сили...

Ото упірнула земля. Пливе корабель, пливе і носорожець, а птахи, бідні птахи, так і кричать, так і б'ються в повітрі. Уже, бідні, і із сили спадають, нігде відпочити, – а носорожець пливе собі, і ріг його, як віха, стирчить над водою. От ті птахи і сідають на той ріг, сідають та й сідають, а носорожець тримає. Далі не витримав та так і впірнув головою у воду. Птахи позлітали та й знову сідають, а носорожець ізнов у воду головою. І злітали, і сідали, аж поки зовсім не втопили носорожця. Ото ж то тепер і пропали носорожці з корінням і насінням.

Свята П'ятниця

Ось наварила я обідати, спекла хліб і сіла причесатися. Коли приїхали з поля син і невістка. Пообідали ми. Невістка позолила сорочки, і сіли ми з нею прясти. Пряли ми аж до вечора. Увечері входить до нас якась жінка – стара-престара, одягнена у свитку, причому свитка на ліктях подерта, і крізь дірки світило голе тіло. Ввійшла і каже:

– Доброго вечора! А що ви сьогодні робили?

А я їй кажу:

– Спекла житнього хліба, вмилася, зачесалась, а невістка позолила сорочки, та й сіли удвох прясти.

– А ви, – каже, – забули, що сьогодні Свята П'ятниця?

– І справді, – кажу, – забула!

– Та ви, – каже, – хоч і пам'ятаєте, а все ж у Святу П'ятницю і хліб печете, і сорочки золите, й чешетесь, і прядете, а про те забуваєте, що в п'ятницю нічого цього не можна робити, тому що П'ятниця – така ж свята, як і інші, і що вона терпить за вас муки, коли ви її не шануєте!

Проказала це і скинула із себе свитку, а під свиткою, виявляється, нема ні сорочки, ні спідниці, а голе тіло, та таке попечене, подряпане, поколоте, і по всьому тілу пухирі такі величезні, як буханці.

– Ось, бачите, – мовила вона, – яка я попечена, позолена, поколота, які в мене пухирі? Коли ви печете хліб, у мене відразу ж вискакують пухирі, коли ви золите сорочки, я відразу ж покриваюсь попелом, коли ви чешетесь, на моєму тілі відразу ж з'являються басамани, коли прядете, це все одно, що мене колете, – тому я поколота.

Коли вона сказала нам це, ми відразу ж із невісткою давай хреститися, давай молитися. Ось Свята П'ятниця і каже:

– Ну, тепер прощайте! Сьогодні я вам нічого не зроблю, лише дивіться ж – на майбутнє не печіть житнього хліба, не золіть сорочок, не прядіть і не чешіться у Святу П'ятницю, коли ж робитимете все це, то на цьому світі вас спіткає лихо, а на тому світі кипітимете в смолі, і пектимуть вас, золитимуть і молотимуть веретенами, і терпітимете ви те, що я тепер зношу.

Промовила і з тим пішла.

П'ятниця

П'ятниця – молода дівчина, не зла, хорошо одягнена. Якщо помітить (а вона знає, що хто робить і що про неї думає), що хто-небудь протягом декількох п'ятниць пряде, пере білизну, луг робить для білизни, то вона приходить до того і просить, щоб той покався. Якщо не покається, то пошле нещастя, пропасницю. Якось П'ятниця прийшла до одної жінки, яка прала білизну кожної п'ятниці; вона переконувала її, але та не послухалась. Тоді П'ятниця запропонувала їй:

– Що ти хочеш: я візьму у тебе дитину, чи пошлю на чотири роки пропасницю?

Жінка погодилася на останнє. П'ятниця, помітивши міцне здоров'я жінки, послала слідуючу кару: жінка одного разу в п'ятницю пішла прати білизну на кладки, на неї кинулася жаба і вп'ялася в обличчя і ніяк не можна відірвати. Тоді вона пішла в Київ, і там її врятував один старик.

Річка Либідь

Річка Либідь пішла від сліз Либеді, дочки якогось київського князя. Вона була чудова, як травневе сонце. З усіх країв світу з'їжджались молоді лицарі, князі й королевичі просити її руки. Та княжна й знати, й чути не хотіла про весілля. «Не піду, та й годі!» – казала вона всім.

Лицарі й королевичі хотіли звабити княжну своїм багатством, хоробрістю; не один поклав голову, щоб сподобатися, та ніщо не помагало. Королевичі порадилися між собою, здвинули плечима, припоясали булатні мечі, сіли на своїх вірних коней і роз'їхалися. Пусто й сумно зробилося в княжому палаці: не стало хоробрих лицарів, ні прекрасних королевичів. Княжна, як горличка в клітці, сиділа в своєму опустілому теремі; може, й хотіла б, щоб хтось приїхав, та ніхто не показувався.

Прошло так кілька літ. Помер князь, настав другий. Княжна мусила вибратись із палацу. Вона побудувала собі хатку за Києвом на горі й жила в ній одним однею. Сумним-сумним було молодій дівчині чернече життя. Дні й ночі вона плакала. З цих сліз і пішов струмочок, який і називається Либеддю. Гора, на якій жила княжна, зветься тепер Дівич-Горою...

Святе озеро

Пішла жінка з дочкою до церкви та десь по дорозі забарилася – давай бігти. Прибігла до церкви, а дзвін на дзвіниці: «Бам-м-м!»

Жінка з переляку як спіткнеться об поріг. Так і полетіла носом на підлогу. Встала: «А щоб ти провалився!» – каже.

А дзвін був на церкві, тож як почав провалюватися в землю, під водою опинилася і церква, і всі, хто в ній був. Так і стало на тому місці озеро, що зветься тепер Святим. А дзвін, що був на церкві, в той день, коли вона пішла під воду, дзвонить і тепер. Тільки що під водою та не дуже чути.

Морські люди (фараони)

Морські люди повстали з тих єгиптян, що гналися за ізраїльтянами, коли Мойсей виводив їх із єгипетської неволі, і потопилися в Чермному морі.

Коли Мойсей вів народ єврейський через море, то Бог звелів йому махнути на воду рукою. Мойсей махнув – і постав міст через воду. А фараони (єгиптяни під проводом фараона) женуться за народом. Народ через міст – фараони й собі на міст. Тоді Бог прорік до Мойсея:

– Махни рукою на міст!

Мойсей махнув. Фараони були в цей час посередині мосту, посередині моря. Міст миттю зник – і їх не стало. Бог так зробив, що води зімкнулися, і від фараонів не лишилося й сліду.

Коли їх поглинуло море, то вони перетворилися до пояса на людину, а нижче пояса – на рибу. І коні їхні, і зброя перетворилися на риб, і на рибях з коней постала шерсть кінська, і шкура на них завтовшки з палець. Цих морських коней ловлять і шкури з них здирають, а м'ясо коптять. А із шкур тих чоботи шиють: води ті шкури не терплять, а по сухому носити на рік стане.

Бог для них і їжу особливу призначив.

Вони все довідуються, коли буде кінець світа, і бажають, аби він прийшов якнайскоріше. Коли буває шторм на морі, тоді фараони вистрибують з води, пливають поблизу корабля і весь час питають:

– Чи скоро кінець світу настане?

На це питання треба відповідати:

– Вчора світ кінчився, вчора!

Вони були б раді, аби світ кінчився, бо тоді вони знов перекинуться на звичайних людей.

Інколи морські люди виходять на берег і марширують закуті в залізо, а зброя їхня аж ряхтить до сонця.

Морські люди

Як-то, кажуть, впіймали морську людину, а його впіймати дуже важко, тому що будь-яку сіть хвостом розріже, він у нього як пила, гос трий. Так то кажуть, впіймали його та жив він у шапку три дні, сидить, зігнувся, очі витріщив і ретельно так дивиться, а така ж, кажуть, людина, тільки замість цицьк – плавники, як у риби. Як випустили його у море, так він як пірне, а як потім з води та як загогоче, плавниками б'є, як долонями, тільки нічого не каже.

Сирени, мелюзини

Морські жінки (їх ще називають сиренами або мелюзинами) наділені надзвичайною вродою: до пояса у них – голова, волосся, груди – все жіноче, од пояса – все як у риби. Вони мають чарівний голос. Жінки ці підпливають до кораблів і починають співати. Якщо, за недосвідченістю тих, хто пливе на кораблі, їх не відганяти гарматними пострілами, то вони так устигають захопити своїми співами, що всі на кораблі засинають, і тоді він перекидається.

Пісень і казок народ сам не складає, а складають їх морські жінки і навіть перекладають на ноти. Струнні музичні інструменти теж дарунок з морських глибин. По суботах звичайно грає море, на поверхню його випливають й починають співати різних пісень, які потім і виспівуються всюди по містах і селах.

Жаба

У народному уявленні, жаби – це зачаровані люди. Дехто каже, що на жаб перекинулися люди, які потонули під час всесвітнього потопу, хто, – що в жаб перекинулося військо фараона, яке переслідувало євреїв та втонуло в морі. У зв'язку з цим, самки жаби мають довге волосся та груди, а самці – бороду. Настане час, коли вони знов перекинуться у людей, а ті люди, які зараз живуть, стануть жабами.

Існує повір'я, що жаба колись була жінкою, її не можна вбивати, тому що тоді вмре хтось з родини, а сама людина захворіє.

Є одне повір'я, що колись зустрілася бабі-пупорізці на дорозі брюхата жаба, і за допомогу жаба віддячує бабі нескінченним полотном, або полотном, яке у середині продовжує ткати маленька жаба.

Коли довго нема дощу, кажуть, що жаба зачинила джерело вологи, або сидить у криниці, і щоб відчинити двері небесній воді вбивали жабу та вішали її на куш. Також кажуть, що жаби починають квакати перед першим громом.

Жаба причетна до потойбічного світу, вона має зв'язок з водяним та підземним царством. У чарівній казці вона – зачарована царівна, але й сама чарівниця, яка набула знань про процеси творіння у потойбічному царстві та навчилася сама творити: вона дістає з іншого світу чарівні предмети або сама їх створює, а тварини та природа допомагають їй. У неї залишаються родинні стосунки з природою та деякими тваринами. Її жаб'ячий вигляд тимчасовий, вона вміє перетворюватися, але вигляд людини вона може прийняти, як тільки царевич візьме її за жінку, тобто у казці вона царівна, яка вміє творити свій простір (чари), своє «сімейне» царство.

Змія

Кажуть, що змія (гадюка) пов'язана з нечистою силою – диявольська тварь. Вона ворог сонцю, тому що хоче його з'їсти. Вбиту змію треба закопати у землю та не залишати на сонці, щоб сонце не сховалося за хмари та не почало плакати, побачивши свого «земного» ворога. Деякі люди кажуть, що змії, коли гріються на сонці, сосуть його, відтого сонце втрачає силу, зменшується, а взимку, коли змії його не бачать, набирає силу.

У зміїному царстві є цар і цариця, які відрізняються від інших особливим знаком на голові – короною, кільцем, або рожками. Зміїний цар любить грітися на сонці, звернувшись кільцем на камені. Прикраси зміїного ціря, цариці та їх дочок мають чарівну силу. Тому, хто їх отримує в дарунок від зміїного царя, цариці або їх дочок, вони надають здоров'я, щастя, багатства, здібність знаходити клади.

Людина, яка з'їсть змію, почне розуміти мову тварин та рослин. Змії вміють знаходити живу траву, яка заживляє рани, та розрив-траву, яка відчиняє замки. Двічі на рік змії збираються на нараду – у день Івана Купала та Здвиження – перед тим, як впадати в зимову сплячку – відправитися у «потойбічний» світ – під землю.

Існують повір'я, що у змії є або колись були ноги. Кажуть, що змія покаже свої ноги, якщо її вдарити або спалити. Коли бити змію і вона покаже червоні ноги – це к пожежі, білі – к покійнику, сині – к багатству.

Вдячність гадюки

Гадини мають над собою старшого короля. Його можна пізнати по тім, що має діамантову корону на голові. Хто би таку гадину побачив і вбив, то зараз би стільки гаддя назбігалось, що би його на місці рознесли. Таку гадину як здиблеш, то найліпше нагодувати її, дати їй молока і поводитися з нею добре. Часом вона замешкає на обійстю або в стайні, то як там їй не роблять кривди, то такому чоловікові все ведеться дуже добре.

Кажуть, що один чоловік відборонив таку гадину від бузька, що хотів з'їсти, то вона добре йому за те віддячила. Каже: «Підстав долоню під мою голову!» Чоловік зразу боявся, думав – укусить. А потому зробив, що гадина веліла, а вона упустила йому з голови на долоню свою корону, такий камінець, що вночі світиться як свічка. То той чоловік продав той камінець за великі гроші.

Водяник

Водяник – хазяїн водяного простору – річки, озера, моря. Він володар над усім, що є у воді та біля неї. Його ще називають «водяний хазяїн» або «цар», такі імена як «водяний диявол» та «чорт» вказують на приналежність його до нечистої сили.

Водяник подібний до чоловіка, але має дуже великий хвіст і крила. Руки має довгі, а між пальцями перетинки. Тіло його вкрито лускою, воно товсте, а обличчя чорне або синє, дехто каже, що очі у водяників червоні, а дехто, що зелені. Волосся у водяника довге, зелене та в ньому повно сміття та схоже воно на пасмо. Водяник може перекидатися деревиною та плавати у такому вигляді по воді, може звати на поміч людським голосом, щоб затягнути у воду свою здобич, тому, хто почує та попливе на цей голос він сідає на шію та не дає виплисти. Якщо спасти людину, яку вхопив водяник, можна розлютити водяного хазяїна, після цього його треба задобрити – кинути йому солі або табаку. Водяник також може літати над водою.

Як рибаки розкладають на березі вогонь, він виходить з води грітися. Риба втікає перед ним, і тоді добре її ловити, бо сама набігає в сіті. Сидить у ріках та криницях і може показуватися людям у різних обличчях: чоловіка, дитини, козла, пса, kota, риби. Любить робити збитки п'яним і заводити їх у болота. Псує греблі, ломить у млинах колеса, коли недобрий, а як люди наближаються до його царства, купаються або роблять щось на березі, то лякає їх і то так, що вони відлежують довго перелякані. Поводиться, одначе, й мирно з людьми.

Риби – то його худоба. У його царстві існують численні стада коров та коней. Місячними ночами він виганяє свої стада на пасовисько біля рік. Водяні корови чорні та дають багато молока.

Водяник старшує над русалками. Він видає їх заміж за тих, хто потрапляє у водяне царство. Щоб не залишитися у царстві водяника назавжди, треба не давати згоди на шлюб з русалкою. А сам водяник жениться на дівчатах, які втепляються. Коли водяники справляють весілля – робиться повінь. Узимку він живе у кришталевому палаці на дні моря, там багато золота, срібла та іншого скарбу, яке сяє наче сонце. Навесні він прокидається й може з'явитися в будь-якому водоймищі, коли ламається крига, він голодний та злий.

Часом перекидається він сам у рибу (сома) і дає себе зловити у сіть, але звичайно не дозволяє себе нести додому, або коли занесуть, то навіть розвалює хату. Може заборонити ловити рибу, де йому не подобається, або й сам наганяє її в сіті, коли рибак обіцяє йому щось. Може зі злості трутити в воду, особливо коли хто легковажить його, але любить і пожартувати. Викидає човен з рибакон на берег так далеко, що той не годен зсунути його в воду, а другої ночі стягає сам човен у воду і ще й наповнює його рибою. Деколи просить рибаків, щоб дали йому покурити.

Водяник виглядає як риба, але може показуватися й чоловіком, особливо дідусем із довгою бородою. Деколи розгоняє рибакон рибу; щоб його задобрити, рибаки кидають йому «грудков сіль». Він лиже сіль, а вони ловлять рибу, скільки хочуть.

Дехто думає, що водяники постають із тих утоплеників, котрих тіла не знайдено і не поховано. Їхні душі приходять у вигляді білого пса до тіла щоночі і виють на березі, а потім скачуть у воду, стогнуть, свищать і кричать.

Зустрічі з водяниками небезпечні, особливо у південь та північ, коли його сила активізується. Уночі, коли, вважається, вода спочиває, водяник навпаки прокидається від місячного сяйва. Він може перекидати кораблі, затягувати людей у морську безодню, а іноді любить жартувати з рибалками та моряками. Але з водяниками можна домовлятися, а також водити з ними дружбу. Мельники та рибаки вмюють задобрювати водяників, кидаючи їм у воду новонароджених мертвих дітей і падлину; мельники кидають їм також у дар в воду хліб, а рибаки – варену рибу. Кажуть, що водяник запрошує рибалок та моряків до себе у гості, одарює вдачею,

умінням або відкриває таємниці про заховані скарби. Також водяник може розповісти про те, що станеться, але його розповіді небезпечні.

У чарівній казці народні уявлення про водяників втілені в образі морського царя – володаря водяного царства, який має родинні стосунки з царями людського царства. Морський цар намагається залучити до себе царського сина, щоб оженити його на одній з своїх дванадцяти дочок-чарівниць. Він може нагородити, відкрити таємниці, але може й зачарувати, перетворити на будь-що. Як істота водяного царства, її володар, він є справжнім чарівником. У казці він може мати вигляд старого дідуся з сивою бородою.

Потопельники

Потопельники – це ті небіжчики, що втопилися умисно або випадково.

Кожний потопельник має право ходити на сім світі сім літ. До нього не можна ні говорити, ні зачіпати, ані кидати чим-небудь. Коли потопельник побачить чоловіка, зараз регочеться. Виглядає він ввесь білий. Кожного нового місяця показується на тій місці, де втопився. За чоловіком має право бігти лиш так далеко від берега, як далеко розливається вода в повінь.

Потопельник виглядає, як звичайний чоловік, лише чорний, як вуголь, та має дуже довгий волос.

Потопельники купаються по ночах у тій воді, в якій втопилися. Люблять, одначе, зближати́ся й до людей та робити їм збитки. Потопельник хоче затягнути парубка в воду і втопити; обхоплює чоловіка водою і везеться на фірі; не дає рибаків ловити риби; рибак із злості вириває потопельникові жменю бороди. Потопельник іноді дає себе зловити замість риби, але той перелякується, нидіє наслідком того і вмирає.

Потопельник перевертає човен із людьми й пускає з водою за те, що один ударив його веслом. По якимсь часі показується на тій місці весілля; музика грає, а придани співають.

Потопельники можуть показуватися людям у різних постатях. Один потопельник плине по воді у вигляді кудлатого хлопа і то так замашисто, що аж вода розскакується по берегах. Появляється також у постаті однорічної дитини. Звичайно переминається в коня і ходить по ночах. Як кого перейде і понюхає, той умре.

Потопельників не ховають на цвинтарі, бо через те міг би град повбивати засіви.

Болотяник

Болотяник – близький родич водяника та лісовика – це «непокійна» душа, яка мешкає у болоті. Він завжди сумний, малорухомий, товстий. В нього немає очей. Його тіло сірувато-зелене, у багнюці, дехто каже, що воно волохате. У болотяника довгі руки та хвіст, закручений крючком.

Болотяник хазяйнує на своїй території – болоті. Як тільки побачить, що хтось з людей чи тварин до нього наближається, він починає стогнати та хохотати. Він може заманювати до себе, тоді починає ревіти, як корова, або крякати, як качка. Свою здобич він хапає за ноги й тягне униз.

З болотяником краще не жартувати. Він вміє перегукуватися з людьми, відповідаючи їм тим голосом, який почує. Ніхто не зможе відрізнити, що то не людина, і піде на допомогу як раз у те місце, де ховається болотяник, і стане його здобиччю.

Краще у лісі, де є заболочені місця, не відповідати на незнайомі голоси.

Болотяники гинуть від сильних морозів та спеку.

Русалки

Русалки – душі тих померлих, чия життєва сила не була вичерпана за життя, хто помер «неправильною» смертю. Вони можуть показуватися у вигляді коней, жаб, змії, птах, але ці перетворення не мають нічого спільного зі зворотництвом. У русалок немає подвійної природи, це непокійні душі померлих, різновид мерців.

За народними уявленнями, русалки дуже привабливі водяні красуні. Вони живуть на дні річки, моря в чудових хрусталих палатах. Як місяць зійде вночі, вони виходять на берег і співають чарівні пісні, в яких чути стрекотання, а хто лиш зачує, підходить ближче. Тоді русалки залоскочуть його до смерті. Зустрічі з русалками найчастіше закінчуються смертю, але дехто повертався після зустрічі з русалками, довго потім ходив сумний, нічого не розповідав і невдовзі помирав. Особливо вони заманюють до себе дітей і чоловіків. Кажуть, що той, кого поцілувала русалка, вже не повернеться до життя, буде грати на музичних інструментах, водити хороводи та плести тенета разом з водяними красунями. Ночами вони виходять на береги озер, рік, потоків голі, в вінках із осоки або галузок, сідають на траву та чешуть коси або водять хороводи. Деколи ховаються в корчах, а коли дівчата виходять досвіта по воду, випадають несподівано і питають: «Полин чи петрушка?» Як дістануть відповідь «полин», утікають, як «петрушка», залоскочуть і затягнуть у воду з криками: «Ти моя душка». Вони лякають людей, а як кого зловлять, залоскочуть на смерть.

Русалки виглядають як маленькі діти. Вони скачуть одна проти другої, плещуть у долоні та співають:

Не мий ноги об ногу,
Не сій муки над діжу.
Ух, ух, солом'яний дух, дух!
Мене мати уродила,
Нехрещене положила.

Русалки не дають рибакам ловити рибу та проганяють людей також із іншої роботи, як її роблять поблизу них, перелякані жінки та чоловіки віддають навіть своїх дітей, а іноді з переляку вмирають. В лісі гойдаються на деревах, ухопившись за гілля руками. Ходять звичайно голі, з довгими розпущеними косами, а очі в них зелені, як у жаб. Русалки маленькі, як ляльки, бігають по траві, викрикують та в долоні плещуть.

Один парубок купався перед Русалчиним тижнем, коли нараз побачив при другим березі у воді незвичайно гарну голу дівку, що сміялася та плескала у долоні. Догадавшись, що се певно русалка, вискочив з води і побіг додому, полишивши навіть одяг на березі.

Русалки можуть перекидатися в вивірки, шурів і в жаби, що сідають на кладочках, де жінки перуть белизну. Вони діляться на дві частини: русалки з іменем та без імені. Ті діти, що мати сама дає ім'я, хоч живому, хоч неживому, називаються іменними, а ті, що мати не дасть імені, називаються безіменними. Всі ці діти живуть у воді, поки аж збереться їх сорок сороків; тоді ті, що з іменем, ідуть на небо, а безіменних б'ють і приговорюють: «У вас батько проклятий, у вас мати проклята! Вони вас родили, а імені не дали». Русалки з іменем подібні до маленьких дівчаток, без імені – також дівчата, але страшні, безволосі. На своє свято – Русалчин тиждень – вони вилазять з води, бігають по полю, лякають людей, а як кого заловлять, залоскочуть на смерть. Лоскотати можуть, лиш доки не заgrimить, опісля вже ні. В переддень Івана Купала розкладають іменні русалки вогонь коло річки і скачуть через нього, а безіменні вибігають із води, хапають попіл з іскрами, посипають голови, щоби росло волосся, і знов скачуть у воду. Коли котра загубить іскру, а чоловік надійде на те місце і настолочить так, що вона

пристане до ноги, то русалка з'явиться у такого чоловіка і кричить під вікном: «Віддай мое!». Ходить до того часу, поки весняний грім не загримить.

Русалчин тиждень – час, коли активізується діяльність русалок, вони набувають сили і стають видимими для людей: кажуть, що в цей час вони справляють весілля, гуляють по нивах, співають пісні, водять хороводи, бігають по полях, качаються на гіллях та сидять на млинових колесах. Вони в цей час не ховаються від людей, а навпаки – звуть до себе, заманюють, розказують історії своєї смерті. У цей час вони також ходять по селах, можуть прийти до когось додому. Вони забирають залишену господаркою пряжу, щоб плести тенета. Під час Русалчиного тижня не можна підмітати підлогу, щоб не забруднити русалок та не засипати їм очі, також не можна шити, ткати, прясти, щоб не пришити русалку, бо вона тоді весь рік буде жити в хаті, та уночі пищати. Не можна також прати, щоб брудна вода не попала їм у очі, бо тоді вони не будуть знати, куди йти.

Якщо зустрінеться гола русалка, треба кинути їй хоч рукав, відірваний від сорочки, щоб вона відчепилася та не затягла до себе. Русалки бояться гострих предметів. Щоб уберегтися від них, треба накреслити коло гострим предметом.

Якщо правильно себе поводити з русалками, то вони не будуть шкодити, а, навпаки, будуть доглядати за врожаєм, можуть подарувати полотно, яке ніколи не скінчиться, а також вони уміють прясти.

Казки про мелюзин (казкових чарівниць)

Від русалок з народних переказів та легенд слід відрізнити фантастичних істот чарівної казки, які іноді у казці називаються русалками, але насправді є чарівницями (у казках європейських народів вони називаються феями) – фантастичними істотами, які мають змогу створювати простір (чари), де все підкоряється їх силі. Їх сила, як правило, пов'язана з водою, вона може бути творчою та руївною, але найчастіше їх функції благодійні: вони дають герою мудру пораду, дарують чарівні предмети, передають знання, придбані у потойбічному царстві, з яким вони підтримують зв'язок. Як істоти, пов'язані з водяним та підземним царством, вони можуть мати вигляд змії або жаби, але цей вигляд їх тимчасовий. Такі чарівниці здатні деякий час жити у вигляді тваринному, але потім приймати людське обличчя – ставати красунями, та взагалі вони вміють перекидатися на будь-що або на будь-кого. Вони знаходяться у родинних стосунках з деякими тваринами та рослинами. В образі чарівниць втілено уявлення народу про те, що у світі всі тварини, рослини та предмети неживої природи – зачаровані люди, й ще про те, що слово має творчу силу, силу закляття: якщо назвати будь-що, невизначене набуває ознаки, форму.

Такі чарівниці нагадують фею Мелюзину з французької казки, яка видалася сильнішою за свого отця й за те повинна була відбувати покарання: по суботах вона приймала вигляд змії. Одного разу у лісі вона зустріла графа Раймунда де Пуат'є, який покохав її та взяв за жінку. Мелюзина подарувала графу щастя, багатство та десятьох синів-красенів, але заборонила по суботах заходити до неї в кімнату, коли вона повинна була перекидатися на змію. Якось Раймунд де Пуат'є не витримав та порушив заборону своєї жінки та ввійшов до неї в кімнату у суботу. Як тільки він її побачив та назвав змією, вона назавжди покинула його, а разом з нею зникло й щастя, й багатство.

Цей сюжет простежується у багатьох казках західних слов'ян та відобразився на Правобережній Україні у казках про жінку-змію, жінку-жабу. Але у цих казках не залишилося ім'я Мелюзини.

В українському фольклорі мелюзинами називаються фантастичні істоти – напів-жінки-напівриби, які схожі до античних сирен, тобто є музами потойбічного царства. Вони існують у морських хвилях, співають чарівні пісні, складають казки та перекидають кораблі, тобто заманують у мертве царство. Це все, що відомо про цих фантастичних істот, і між ними та феею Мелюзиною з французьких казок спільним є тільки зв'язок з водою.

Жінка-змія

У одного господаря був наймит. Такий видався, що ніколи не піде у компанію. Ото інші хлопці заходять до нього, щоб зтягнути куди з собою, і якимось заволокли його до корчми, чи що там. Недовго він пробув там, вийшов з тієї компанії і пішов лісом. Але у село не попав. Ходить він, ходить по тому лісі і довгенько ходить, ніяк не вийде на свою дорогу. Раптом зустрічає він змію, полоза. Повзе та змія прямо до нього і каже йому:

– Я тебе з'їм.

А наймит їй відповідає:

– Ти мене завжди встигнеш з'їсти.

Тоді змія стала таке казати:

– Не буду я тебе їсти, краще зроби те, що я тобі скажу. Як вернешся ти додому, хазяїн буде гніватися на тебе, що ти так довго баривсь, що не було йому з ким чого робити і що до цієї пори хліб у нього стоїть на полі. Відправить він тебе снопи возити, будеш возити, я тобі допоможу. Набирай на вози добре, але всього хліба з поля не забирай, залиш півкопу, більше не треба, тільки одну півкопу. Попросиш свого господаря, нехай у нагороду дасть тобі ту півкопу за те, що ти служив. Грошей од нього не бери, одну тільки півкопу проси собі. Як уступить тобі хазяїн півкопу, то запали її, звідти вискочить панна, ото і буде твоя жінка.

Вислухав це все наймит, йде до свого господаря робити, як йому змія приказувала. Став возити у свого господаря хліб з поля та сам дивується: сам возить, сам складає, поїде у поле, набере стільки снопів, що аж вози тріщать... Управився той наймит з хазяйським хлібом, став просити собі останню півкопу. Відступає йому свій заробіток, нічого не просить у свого господаря, нічого йому не треба, тільки півкопу бажає для себе. Ото одступає йому господарь ту півкопу. Заїхав він до тієї копи, запалив її, так змія йому правду сказала: вискочила звідти панна. Після цього наймит став готуватися до одруження, намагається, щоб місце йому було на хату. Дали йому пани місце, де хату побудувати, жінка йому таку поміч дає, що сам він нічого й не робить. Хата поспіла у нього, як слово мовити, в хаті є все, чого тільки треба в хазяйстві. Той наймит нічого не тямить, ходить тільки та дивується. Куди загляне, то всього понаготовлено, понапрано; хазяїн такий став той наймит, що в селі кращого нема.

Жив він так, може, й довго на хазяйстві, але піти у дорогу йому заманулося. Було в нього три паровиці жита посіяних, вертається він додому, а йому кажуть: твоє жито не зібране, стоїть ще й досі на пні. А вже пізня пора. То бувало жінка старалась, а тепер покинула хліб у полі. Думає він, щоб то це значило? Е, став казати, гадина таки гадина. Йде додому сам не свій, так розгнівався на жінку за те жито.

Ввійшов після дороги в хату, щось лежить на подушках, жінки не видно, а то гадина велика така звернулася в клубок і лежить на подушках. Він тоді вже згадав, як йому колись жінка приказувала: «Борони Боже звати мене гадиною; не дозволяю тобі так мене називати, бо залишишся без жінки». Тепер він згадав за це, та вже пізно, назад не можна вернути. Йде до того, що наймит мав добру господиню, вона і сама пристала до нього, і зробила йому дуже багато добра, а він не схотів шануватись і залишився без жінки. Дуже тяжко йому стало, плаче він, що такої біди наробив, коли гадина та обізвалася:

– Плач не плач, то вже буде так, як є. Жаль тобі стало жита?.. Піди у комору: в засіках все воно лежить, я витереблювала з колосків і по зернятку носила додому, все так упорала та треба мені туди йти, де вперше ти мене зустрів.

Полізла вона, а наймит все йде та голосить по ній, як по мертвій. В лісі зупинилася вона і обкрутнулася кругом ліщини. Казе до свого чоловіка:

– Цілуй мене, і так гляди, щоб я часом тебе не вкусила.

Поцілував він її раз, вона висить на дереві і питає його:

– Що ти чуєш в собі?

Той говорить:

– Як поцілував тебе, то здається мені, я знаю тепер, де що на світі діється.

Вона знов йому каже:

– Цілуй ще раз.

Вона й питає, як він поцілував її:

– А тепер що чуєш?

– Тепер я розумію мову, як що між собою тварина говорить.

Вона знов йому каже:

– Цілуй ще раз і вже в останнє.

Поцілував він ту гадину, тепер став знати, що під землею робиться.

– Тепер підеш ти до господи, – каже йому гадина, – оженися, і коли хочеш добре жити, то не кажи жінці правди. Біда моя, випросив ти мене у Бога, а тепер я знов стану гадиною...

Сказала та поволоклась в гушавину. Наймит оженився потім знов, і раз якось говорили воли один до одного, то йому смішно стало з їх мови, а жінка угледіла, що він сміявся. Причепилась, скажи, чого сміявсь, він хотів послухатись жінки і признатись за все, та півень йому послужив. Крикнув, що жінці не варто правди казати, а наймит тоді до розуму, і що там жінка не робила, таки не признався нізащо.

Хлопець-пастушок і зачарована дівчина

Не в нас і не тепер був собі хлопчик-служка. Не мав ні тата, ні мами, а від маленького пас багачку худобу. Звався він Петром.

Багач мав ліс, і в тому лісі паслася його худоба.

Одного дня покropив дощик, худоба добре паслася на росі, а пастух Петро сів під деревом, наклав мішок та й заснув-задрімав. Він спить, а до нього підповзла гадина. Маленька ящірка вздріла гадину, забігла пастухові в пазуху й полоскотала. Петро прокинувся, протягнув рукою, вхопив ящірку, кинув у траву й сказав:

– Гей, гадюко! Чого тобі тут треба?!

А вона так витріщила очі – видивилася та й далі біжить до нього. Пастух лише хотів відігнати її від себе, як побачив величезну гадюку, що звилася в колесо й приготувалася кинутись на нього. Він зі страху метнувся вбік і почав котитися, як гарбуз. Може, й утік би, але там був корч. Пастух підкарбулявся під корч, а гадина кинулася на корч, з корча – на шию, обвилася навколо шиї та й каже Петрові:

– Хлопче, не бійся мене. Ти від свого щастя втечеш. А твоє щастя – моє щастя. Ти вже маєш шістнадцять років, досить тобі пастушити. Нині відпущу тебе додому, аби відігнав худобу, а завтра приходь сюди. Побачиш камінь і палицю. Коли на цій палиці буде три квітки, то сядь і сиди; коли буде шість, аби ти одну квітку зірвав і закосичив нею своє серце, а як буде дев'ять – аби-с висмикнув палицю з квітами.

– А хто ти? – питає він.

– Я твоя доля.

– А яка ти доля? Чи не така, як мого покійного тата була перестріла й спитала, коли він хоче бідувати, чи в молодім віці, чи в старім, чи в середнім? Він сказав, що в старім, та судьба й повела старого з торбами по світу, дець умер під плотом – навіть не знаю, де могила його.

– Я тебе від такої долі збережу. Тримай оцей перстень. Сховай його і не показуй газді. Перстень – з діамантом, ти міг би ним заплатити за цілий багачський маєток. Завтра прийди з цим перснем сюди.

Гадюка розвилася з шиї, дала перстень і зникла. А він пригнав худобу та й такий сумний по подвір'ю ходить. Газда помітив це та й кричить:

– А ти чого засумував?! Що, тебе вже воші доїдають?!

А він каже:

– Я хворий.

– Що тобі сталося?

– Все мене болить. Йду лягати до стодоли на сіно.

– Коли ти хворий, – каже багач, – то йди собі геть. Я хворого на подвір'ї не хочу.

Переночував Петро, а вранці каже:

– Ну, але я у вас літо перелітував, а далі – осінь, зима?

– Та й що, жебраку?! Дасть тобі жінка паляницю, а я дам кілька крейцерів на дорогу та й іди собі з богом.

А багачева жінка вчула та й говорить:

– Йой, чоловіче, та дай йому в щось загорнутися. Як так хлопця відправляєш? Він у нас за одіж служив.

– Він у мене року не добув!

Кинув багач кілька крейцерів, і ті зі стола порозскакувалися по долівці. А багачка дала хлібину, якогось сала, сиру в торбу та й заплакала – шкода, що такого робітника втрачає.

– Плачте, плачте за мною, – каже Петро, – бо я у вас не раз плакав. Та й будьте здорові, та й зоставайтеся в гаразді, аби вам горя не було такого, якого я у вас зазнав!

Та й пішов. Йде в ліс – ай-я, є палиця, а на палиці три квітки цвітуть. Він сів там і не знає, що має робити. Чує якийсь голос:

– Ти чого сидиш? Вставай! Відійди від палиці на годину, а через годину вертайся!

Ніде нікого нема. Він устав і помежи корчів пішов до лісу. Походив, вертається – а на палиці вже шість квіток. Зірвав одну, закосичився й знову чує:

– Йди на годину геть!

Пішов – не оглянувся. Походив по лісу, вертається, а там – величезний білий палац. Він здивувався:

– Ой, то я не сюди потрапив!

Але дивиться: перед палацом – палиця, на ній дев'ять квіток розцвіло. Раз! Він ту палицю вириває з каменя, а з палиці вискакує дівчина та й каже:

– Дорогий рятівнику, будеш тепер моїм чоловіком! Мене чародій закував у землю, а ти вирвав. Я пасла в батька барани, а чародій прийшов і каже: «Дай одного барана». А я відказую: «Не дам, бо батько битиме за барана». Тоді чародій закликав мене: «Станеш каменем, на камені виросте бук, з бука буде палиця. Хто палицю вирве, той врятує тебе: знову станеш дівчиною. З тієї палиці лише раз у рік зможеш зробитися гадюкою». Тепер чари минулися.

Дівчина ввела Петра до палацу, і стали вони обоє жити-поживати. І я там була, все бачила-чула. Весілля дуже бучне було, сила-силенна гостей з'їхалася. Мене також запросили. Грали, танцювали, пили і все мені давали. По дорозі річка текла, але в роті рісочки не було.

Царівна-гадюка

В одного царя була дочка така гарна, що, мабуть, і в світі такої не було. Цар дуже любив свою єдину доньку. Цариця померла, дочці було десять років. Дуже сумувала донька за матір'ю, тому цар і не женився вдруге.

Коли царівні виповнилось вісімнадцять років, цар вирішив оженились. Його зачарувала одна графиня, теж вдова. Був у неї син, вона надіялася, що син буде зятем царським, а колись і на престолі буде після смерті царя. Пожила вона трохи, а потім стала казати царю, щоб поженити дітей. Цар згодний, але царівна і слухать не хоче. Стали її примушувать, а вона сказала, що зовсім піде з дому, якщо будуть примушувать. І от через певний час пішли чутки, що десь не стало царівни. Цар об'явив, хто знайде його дочку, нагороду одержить велику.

В однієї вдови був син, Назарко звався. Гарний і розумний хлопець. Коли він почув, що десь поділась царівна, вирішив йти шукати її. Мати не пускає його, боїться, що й сам десь загине.

Тоді Назарко признався матері, що дуже любить царівну, тому мусить іти шукати її. Пішов до царя і сказав, що йде шукати царівну. Довго він ходив, та нічого і не виходив. Одного разу застала його ніч в лісі. Побоявся він на землі ночувати, вліз на дерево, прив'язався поясом і так переспав. Проснувся, уже надворі було видно. Хотів він злізти з дерева, коли бачить: біля його ніг на гілці лежить гадюка і дивиться на нього. Злякався хлопець, а потім зломив гілку і хотів вдарити гадюку. Коли чує, гадюка заговорила до нього:

– Не вбивай мене, хлопче! Я нещасна зачарована дівчина. Це зла мачуха перетворила мене на гадюку. Хто ж тепер мені допоможе в моєму горі?

Жаль йому дівчини, от і каже він їй, що зможе допомогти.

– Я теж сам нещасний ходжу і сам уже не знаю, куди йти.

– А куди ти йдеш? – питає вона.

– Десь пропала царівна, я обіцяв царю знайти її.

– Що, цар велику плату дає за неї? – питає вона.

– Не треба мені нічого, а шукаю її тому, що люблю дуже, хоч вона і не знає про це.

– А коли ж ти її полюбив?

– Одного разу їхала вона з царем, як побачив я її, так з тих пір тільки й думаю про неї, крім неї, я більше нікого не люблю. Може, вона десь попала в біду, я прийду їй на поміч.

– От і допоможи тепер мені, бо я і є та, що ти шукаєш. Зла мачуха покарала мене, що не пішла заміж за її сина.

Почув це хлопець, зрадів, що знайшлася царівна, але ж як врятувати її?

– Підемо по світу, – каже він, – може, потрапимо на таку людину, що допоможе нам.

Взяв гадюку за пазуху та й пішли. Довго він ішов лісом, а йому кінця і краю нема. Так уже їсти захотів він. Коли бачить, біжить кізка. Прицілився він з лука, хотів убити її, щоб поїсти. А кізонька стала і заговорила до нього:

– Не вбивай мене, хлопче. Я не проста кізка, а зачарована дівчина. Зла відьма зачарувала мене, бо захотіла мого коханого у зяті собі взяти. І от уже три роки я кізкою живу.

– Ну, що ж, – каже Назарко, – ходімо разом з нами, може, знайдемо таку людину, що допоможе нам.

Пішли вони далі. Ліс закінчився. Вийшли вони на поле. Бачить Назарко – табун коней пасе старенький дідусь. Зупинивсь Назарко біля діда спочити та й пожурився своїм горем.

– Може, ви щось, дідусю, допоможете нам.

Каже дідусь:

– Чув я, що є на світі таке озеро, не вода в ньому, а молоко. Якщо в цьому озері викупатись і напитись того молока, то всі чари зйдуть. Але де те озеро, я не знаю.

Коли виходить з табуна кінь і говорить людським голосом:

– Я знаю, де те озеро. Був я біля нього, але воно сухе, нема в ньому молока. Я теж три роки живу конем. Зла відьма зачарувала мене. Була в мене кохана дівчина, та і її погубила відьма.

Каже Назарко:

– Тепер веди нас до озера, побачимо, яке воно.

От і пішли вони в той бік, де сонце сідає.

Довго вони йшли. Нарешті дійшли до озера. Бачить Назарко: сухе озеро. Ну що ж далі робить, куди йти? Уже й ніч настала, zostались вони ночувати біля озера. Не спиться Назарку, все думає, що ж далі робить, куди йти? Коли десь опівночі бачить він, до озера злітаються різні птахи. Як сіла пташка на землю, зразу ж зробилася жінкою. Догадався Назарко, що це відьми чогось сюди злітаються. Багато вже їх зібралось, стали вони веселитись, співають і танцювать. Прислухався Назарко, що вони співають, і почув такі слова:

Суше наше озерце, суше,
Суше наше озерце, суше,
Ніхто не знає, чого воно висихає,
Ніхто не вгадає, що камінь потік не пускає.

Як тільки почало світати, усі поробились знову птахами і розлетілись. Про який вони камінь співали? Вирішив Назарко оглянути озеро. Спустився він на дно і став ходити, придивлятися. Бачить він – нора велика. Заклав він туди руку і намацав камінь. Догадався він, що це і є той камінь, про який співали. З великими труднощами витяг він той камінь. Зразу ж полилось з нори молоко. Скоро все озеро наповнилось молоком. Коли його друзі викупались у молоці і напились, відразу всі чари зійшли з них. Побачив Назарко свою кохану і не наважиться підійти до неї. Але вона сама кинулась до нього, стала цілувати його. Призналась йому, що теж полюбила його. Назарко був щасливий. Були щасливими хлопець з дівчиною, що їх колись відьма розлучила. Усі були раді. Хоч далека дорога була назад додому, але весела вона була для них. Прийшов Назарко з царівною до царя, той з радості дає йому все, що захоче. Але царівна сама сказала батьку про все. Цар боявся знову втратити дочку, погодився віддати дочку за Назарка. Злу відьму покарали. Після смерті царя Назарко став на престолі. Був добрим до людей і всі його любили.

Казка про козака і гадюку царівну

Колись у давні часи ні поїздів, ні машин, ні літаків не було. Лише кіньми вигравав той, хто їх мав.

Подарував тато своєму синові-одинакові коня й послав у козаки. Став він там добрим вершником. Одного разу сам гетьман викликав його до себе і з важливим листом послав у далекий край.

Їхав він темними лісами і заблудив. Уже три дні блукає, але ні дороги не знаходить, ні живої людини не зустрічає. Кінь голодний, він голодний і рятунок мусить сам шукати, їде далі. Дивиться – на галявині скирта з сіном.

«Ну, – думає, – хоч коня покормлю».

Кінь раз вкусив сіна – скирта зайнялася, горить. Відганяє він коня, а на скирті щось кричить людським голосом:

– Козаче, врятуй мене, бо спечуся!

Дивиться, а зі скирти повзе довжелезна гадюка. Думав тікати, але передумав.

– Як тебе рятувати, коли вогонь?

– Подай шаблю, я по шаблі спушусь.

Скочив козак на коня, подав шаблю, гадина спустилася і сіла йому на шію.

– Слухай, козаче, куди ти їдеш?

– Їду туди і туди.

– Ой, козаче, не в той бік ти заїхав. Ти вже в іншому краю. Їдь зі мною, куди я тобі скажу.

– Добре, поїду.

В'їжджають вони в якесь ніби місто і не місто. Будинки, вулиці є, а води і людей нема – лише каміння.

Питає гадюка:

– Козаче, ти хочеш жити?

– Не лише хочу, а й мушу, бо я ще наказ не виконав.

– Як три ночі витерпиш тяжкі муки і не заговориш – велике щастя тебе чекає. Буде приходити сюди всяка нечисть, будуть тебе катувати, на вогні пекти. Твій отаман, друзі-козаки, тато, мама прийдуть, але то буде омана. Маєш все перенести і не обізватися. Коли заговориш – каменем станеш. А я мушу від тебе щезнути.

Поки він усе, що почув, обміркував, гадюка зникла між камінням. Ночує козак першу ніч. Рівно о дванадцятій годині пробуджується від болю. Стоїть над ним дванадцять чортів, б'ють-катують і питають:

– Чого ти сюди прийшов?

Він терпить і – ані слова. Били, били, точили з нього кров, поки когуги не затяли. Як затяли, чорти повтікали. Подивився на своє тіло, а йому нічого не бракує – нема ні ран, ні синців, і не болить нічого.

«Ей, – думає, – то лише мені так здається, що б'ють».

Прилітають вони другої ночі.

– Будеш говорити чи ні?

Він мовчить.

– Чекай, на цей раз обізвешся!

Кладуть вогонь, беруть його за руки-ноги, припікають на вогні, один кігтями відкриває рот, але він не говорить. Кидають козака у вогонь, і він мучиться, поки північ не минула. Приходить до пам'яті, а вогню нема, і він не обпечений.

Третьої ночі бачить він свого отамана і все козацьке військо. Отаман кидається на нього з дротяною нагайкою:

– Ах ти, сучий сину, ми тебе стільки шукали, а ти тут?! Де ти документ дів?!

Хотів козак крикнути: «Отамане, тут документ!» – але стримався. Тлумили його, козацький суд вчинили, але він не обізвався. Бачить: йдуть батько, мати, брат, сестра. І всі – до нього:

– Де ти був? Вже п'ять років ми тебе не бачили. Хоч слово промов до нас.

Стиснулося козацьке серце, вже слово на язиці, але ні, не можна. Ні до кого слова не промовив.

Враз стають рідні й козаки чортами і так б'ють, що аж дрантя з нього летить. Чує – когут піє. Нараз все зникає і стає тихо. Нічого не болить його, і козак встає на ноги. Аж зачудувався. Ніде ні камінчика немає, а навколо розкинулося місто все у квітучих садах. Головною вулицею йдуть до нього козаки, коня ведуть, а дівчата пісень співають. Попереду така вродлива дівчина, що ні в казці розказати, ні пером описати. Каже йому:

– Козаче, вже три доби минуло, можеш говорити. Я – та гадина, що ти врятував. Це місто було зачароване. Врятувати його міг лише той, хто три ночі переночує і слова не промовить. Ти наш рятівник, і я виходжу за тебе заміж. Будемо разом жити.

– Ні, царівно, не можу женитися на тобі. Я – козак, і ще наказу не виконав. Покажи мені дорогу, най ІДУ —

– При чім тут наказ, як ти царем будеш? Залишайся.

– Ні, не може так бути. Козак без своїх друзів не може женитися.

Сідлає коня і їде далі. Виконав наказ, розповів гетьману про всі свої пригоди і запросив на весілля.

Гетьман збирає три тисячі війська і їде козака женити. Зіграли велике весілля. Козаки познайомилися там з багатьма дівчатами і пізніше за жінок брали. Кажуть, що всі дуже добре живуть і хліб жують.

Королевич Мирко

Раз у дуже далекому краї жив собі король. У нього були три сини, красні хлопці, як дуби. Лиш дивитися на них!

Тішився король із своїх синів, але й журився, бо все думав, котрому із них передасть корону.

Спершу хотів проголосити наслідником старшого, бо за законом так і мало бути. Далі подумав, що най буде королем найменший, Мирко, бо він наймудріший. А потім йому забаглося передати державу середньому.

Та дарма було королеві сушити собі голову, бо на його державу напав цар-песиголовець із величезним військом. Дикі песиголовці перебили воїнів, спустошили країну, а білу челядь і дітей забрали у полон.

У цій страшній війні й сам король загинув. Врятувалися лише його сини, бо вони мечами прорубали собі вихід крізь вороже військо й поховалися у лісі. Правда, коні під ними попадали постріляні, але хлопці живі, здорові zostалися.

Заходили все глибше і глибше у ліс, а як уже не могли йти, бо їх застала ніч, посідали на траву й поснули. Коли пробудилися, сонце вже було високо. Вони почали радитися, що тепер робити. Лишилися самі – ні няня, ні мами, ні домівки, ні держави.

Дорадилися, що йдуть далі лісом. Пішли і натрапили на стару дорогу. А лісові кінцякраю не видно. Все дикіший, густіший, страшніший.

Аж ось дійшли на таке розпуття, де дорога розходилася на три боки. Посідали собі, відпочили, і старший брат сказав:

– Тут треба розлучитися, бо інакше не вийдемо з лісу.

Вирішили, що старший піде правою дорогою, середній – середньою, а найменший – лівою. Тут, на розпутті, стояв старий дуб, набагато вищий від усіх дерев у лісі. Старший брат глянув на дуба:

– Давайте ваші білявчата!

Узяв від них хусточки, виліз на самий верх і там прив'язав.

– Браття, будемо блудити по білому світу, та хто із нас зостанеться живий, най усе подивиться на дуба. Чия хусточка буде біла, той живий і здоровий. А чия буде у кров'яній барві – той потрапив у біду, і тому треба спішити на поміч.

Розлучилися брати і рушили кожний своєю дорогою. Як блудили старші, не будемо тепер говорити. Розкажемо, що сталося з найменшим.

Мирко довго йшов через ліс і вийшов на галявину. А серед галявини стояв замок, де не було живої душі. Але хтось недавно був, бо все стоїть в порядку, на своєму місці. Блудячи по палацу, трапив Мирко і до їдальні, де на широкому столі лежала всяка добра їжа й напої. Полічив Мирко тарілки – обід на дев'ятьох, але якісь завеликі порції.

Чується, що страви парують, а ніде нікого. Почекав, обдивився й сів собі до столу. Наївся, напився. Побачив постелі – і їх було дев'ять – та й ліг собі трохи відпочити.

Та не встиг полежати, бо надворі щось так згриміло, аж мури затряслися. Схопився Мирко, побіг до вікна, дивиться – коло брами стоять дев'ять розбійників. Старший з них ударив ногою у ворота, і залізна брама відразу розчинилася.

Розбійники вступили у двір, рушили до палацу. Тепер Мирко зрозумів, у чий замок потрапив. Але вже ніколи тікати. А куди сховатися? Шмигнув під постіль, притаївся.

Старший завітрив тут чужу людину і закричав:

– Браття, хтось є в нашому палаці!

– Правда... Хтось тут мусить бути, вже й до їжі брався! – закричали й інші.

Глянули під постіль і побачили Мирка:

– Ану, вилазь! – заревіли. – Як ти смів сюди зайти?!

Витягли хлопця й одразу впізнали, бо й вони допомагали песиголовцям у війні й запам'ятали, як Мирко рубав ворогів шаблею.

– Настав твій кінець! – сказав старший розбійник, витяг шаблю й нараз відрубав йому голову.

Посікли Мирка на кавалки і через вікно викинули на двір.

Сіли розбійники до столу, їли-пили, бенкетували до пізньої ночі, а тоді полягали. Спали, доки сонце не загірло на пупець. Тоді пробудилися, поснідали й знову – на розбій.

Коли настала тиша, з корчів вилізла гадина з дівочою головою, притяглася до місця, де лежав порубаний Мирко, склала тіло докупи й помастила живлющою водою. Хлопець одразу ожив і зробився в десять разів сильнішим і гарнішим. У ту ж мить на дівці гадиняча шкіра облупилася до попідплеч. З'явилися у неї і руки. Та доки хлопець роздивлявся, нікому було й подякувати – дівка втекла у корчі, щоб її ніхто не побачив.

Зайшов Мирко до палацу, наївся, напився й чекає розбійників, щоб з ними поборотися. А вони вернулися уже понадвечір. Побачили хлопця і – здивовано:

– Воскрес той, котрого порубали ми! Ану до нього!

Почалася бійка. Розбійників дев'ять, а Мирко один. Обступили його зі всіх боків і кінець кінцем забили. Посіченого на шматочки викинули через вікно на двір.

Їли, пили, гуляли й полягали спати. Вранці знову зібралися з дому. Коли настала тиша, гадина-дівка витяглася з корча, посклала порубане тіло, помастила живлющою водою, й Мирко ожив у десять разів сильніший і кращий.

Дівка сховалася в траву, а гадиняча шкіра з неї облупилася уже до колін.

Гей, а Мирко ледве дочекався вечора, аби зіткнутись з ворогами. Увечері вернулися розбійники, і знову почалася страшна бійка. Мирко сміливо нападав, чотирьох поранив, але й цього разу перемогли його. Порубали і через вікно викинули на двір. А самі, як звичайно, їли, пили, гуляли й полягали спати.

Коли рано розбійники пішли собі геть, дівка-гадина знову збрала Миркове посічене тіло, красно його склала, помастила живлющою водою, і хлопець ожив. І тої ж хвилини гадиняча шкіра з дівки зовсім спала й вона стала такою красунею, якої Мирко ніколи не бачив. Тепер уже не ховалася від нього, підійшла і каже:

– Чудуєшся? Та не чудуйся, я тобі все розповім. Не завжди я гадиною повзала. Колись була чистою душею. Мій батько правив державою, та оці розбійники напали на нас, моїх родичів повбивали, а палац спалили. Мене служниця заклала: аби доти совалася по землі, доки комусь тричі життя не збережу. Я тебе вже тричі воскресила. Ти тепер сильніший від розбійників і маєш перемогти їх. А як ні – обоє помремо, бо я тебе не лишу.

Зрадів Мирко. Завів дівчину до палацу. Наїлися, напилися і радяться, що мають робити.

Хлопець надумав боротися не лише силою, а й хитрістю. Замкнув залізну браму, міцно стис у руці шаблю і чекає.

Розбійники здалеку побачили, що Мирко не сам, а з дівчиною.

– Погляньте, – сказав старший, – хто легіня воскресив! То та панна, котра зосталася жива, коли ми повбивали її батька й матір і знищили їх державу. Але тепер уже не врятується!

І кинув булавою із такою силою, що глибоко зарилася в землю.

– Ходіть ближче, ходіть! – гукнув хлопець.

Вхопив булаву, жбурнув межі велетнів-розбійників й одним махом убив чотирьох, бо булава важила мало що не тонну.

Гей, розсердився старший велетень. Схопив булаву і так нею гримнув у залізну браму, що пробив діру: один чоловік спокійно міг пролізти.

Мирко прискочив до воріт і, коли крізь дірку ліз розбійник, шаблею відтяв йому голову. Так по черзі усіх порубав. Старший крізь дірку не поліз, а перескочив через браму. Але й Мирко не ловив гав – відтяв голову й старшому.

Так Мирко знишив усіх дев'ятох. Дівчина радісно прибігла до нього, обняла й каже:

– Тепер ми до смерті лишимося вкупі!

– Так і буде...

Зайшли у палац, а там – що лиш їм душа забагла! Всього доста.

Веселилися, гуляли. І час минав швидко, як вода тече.

Але настав край і веселому життю. Це сталося так. Проходжувалися якомсь у саду. Нараз Мирко став як стовп, дивиться на одне місце.

– Що з тобою? Чому зажурився? – питає дівчина зі страхом. – Може, ти вже мене розлюбив?

– Люблю тебе й задоволений усім, лише журюся, бо мушу тебе залишити.

– Ой, чому мусиш мене залишати? – перелякалася вона.

– Глянь туди далеко... Чи видиш те дуже високе дерево?

– Виджу, виджу...

– А на його верхівці чи видиш три хусточки?

– Виджу... Дві з них червоної барви, а одна біленька.

– То знай: оті криваві означають, що мої брати в біді, а біла хусточка моя. І їх були білі, а тепер червоні... Межи нами є така угода: якщо хто потрапить у біду, треба поспішати йому на допомогу. Криваві білявчата кличуть мене на поміч братам!

Дівчина трохи заспокоїлась:

– Якщо межи вами є така угода, я тебе не спиняю.

Тоді Мирко приготував на дорогу їжу. Взяв із собою й пса – адже кожний із братів мав коло себе цього вірного слугу, з котрим не розлучався.

Коли розлучалися, дівчина дала Миркові пляшечку із живлющою водою:

– Бережи сю пляшечку. Вона буде тобі у пригоді.

Сховав Мирко дарунок, вирушив у путь і доти не став, доки не дійшов до високого дуба. Дивиться – справді, його хустка біла, а з інших кров капає.

І зразу рушив дорогою, котрою пішов середущий брат. Йде, йде і понад вечір дійшов до того місця, де дві дороги з'єдналися й далі знову лиш одна вела.

«Ага, – думає собі, – тут путі зійшлися, тут і мої брати, напевно, зустрілися і звідси разом пішли далі. Піду і я туди».

Почало смеркатися. Мирко розклав собі вогонь, повечеряв і переночував, а рано скоро в дальшу путь. Іде, йде...

А лісові кінця-краю нема. Дорога вже така вузька, що ледве її видко – не возова, а стежка.

Коло полудня натрапив на маленьку хижку. Заглянув у віконце, а хижка порожня, немає нікого, а коло хижі прив'язані пси обох братів.

«Но, – думає собі, – раз тут їхні пси, то й вони десь близько. Може, полюють. Буду їх чекати».

Мирко розклав вогонь, відрізав солонини, настромив на рожен і пече.

Поїв, напився води, а братів нема й нема. Де ж це забарилися? Нараз чує – на дубі хтось стогне:

– Йу-у-у-й, як я змерзла! Йу-у-у-й, як мені студено!

Глянув Мирко вгору, а на самому верху сидить старе бабище й дрижить.

– Гей, бабо, як вам студено, то ходіть погрітися.

– Йу-у-у-й... боюся, що твої пси мене покусують. Але знаєш що? Я кину тобі волос, поклади його в огонь, а тоді я спокійно зійду.

– Но, дай сюди той волос, – сміється Мирко.

Баба кинула волос, і він поклав його на вогонь. Волос згорів, і баба тої ж хвилини так, як кішка, спустилася з дуба, а пси навіть хвостом на неї не махнули, ніби закам'яніли.

Тоді стара побігла до хижі й скоро вернулася з рожном. На рожен настромила якість паскудне жабище й хоче його пекти.

Мирко пече солонину, а баба – жабу-кропаню. Пече, пече. А раптом схопилася і лягнула Мирка по очах жабою, коли вже та розпечена була, аж з неї текло.

– Гей, стара відьмо, – розсердився Мирко, – зараз тобі кінець!

І вихопив шаблю. А шабля нараз перемінилася на дерев'яну. Баба скочила на ноги й каже:

– Кінець, настав кінець! Айбо не мені, а тобі! Ти згубив моїх дев'ятьох синів, а я двох твоїх братів. Тепер твоя черга!

Мирко кличе псів, а пси наче камінні, не рухаються.

«Біда, – думає хлопець, – ця відьма справді хоче мене стратити. Коби не ганьба, втік би».

Але почуває, що й ноги вже ніби приросли до землі – не може рушитися з місця.

А баба знову побігла до хижі, взяла ножище такий, як коса, й іде до нього, говорячи:

– Молися, Мирку, бо настала твоя остання хвилина. За своїх дев'ятьох синів хоч вас трьох уколошкаю, га-га!..

І все ближче, ближче із ножищем... Вже на десять ступнів була від Мирка, як він згадав за живлющу воду.

– Ану, спробую...

Нараз витяг із кишені пляшечку і тої ж миті, коли баба підняла ножище, бризнув на псів водою. А пси всі три разом скочили на відьму, звалили на землю. Крапля живлющої води упала на шаблю, і та нараз сталася такою, як була.

– Но, тепер молися ти, стара, – прийшла твоя остання година! Говори, де поділа моїх братів?!

– Йой, Мирку. Я тобі скажу, айбо уже пізно: вчора я твоїх братів порізала. Держала їх три дні заморожених, щоб намучилися добре. А коли ти вирушив їм на допомогу, я їх знищила.

– І де ж ти їх погребла?

– Покажу, але накажи псам, щоб не чіпали мене.

Мирко відкликав псів і баба встала на ноги.

– Ходи за мною...

І повела до п'ятого дерева, де закопала Миркових братів. А пси весь час пильнують її.

– Гребі землю! – наказав Мирко.

І мусила руками вигребти убитих. Мирко побризкав на братів живлющою водою, й вони нараз воскресли.

– Ой, як довго ми спали! – сказали брати.

– Ой, довго... Спали б ви до Страшного суду, коли б я сюди не потрапив.

Брати розглянулися довкола й побачили бабу. Тоді відразу згадали, що із ними сталося. Старший брат схопив шаблю й одним махом відтяв відьмі голову. Порубали її на шматки й спалили на терновому вогні.

Як відьму спалили, в лісі прояснилося. З лісу стало місто, з'явилися люди. Все звільнилося з-під закляття...

Мирко розповів братам, що із ним було, як він ходив по світу.

Тепер усі троє рушили до палацу, де Мирко лишив свою дівчину. Коли прийшли до того палацу, з'явилося місто. На вулицях, у будинках повно людей. Всі веселі, радіють. Світ ожив...

Скоро справили весілля. Прийшли музики, гостину зробили, що і старі люди таку не пригадують. Десь за два тижні свадьбували, танцювали...

Мирко перебрав державу в свої руки. Зібрав сильне військо й повів його на песиголовців. Розбив песиголовців, а їх царя взяв у полон.

Як скінчилася війна, Мирко так поділив землі: старшому братові лишив вітцівщину, середущому – край, завойований від песиголовців, а собі – жінчину державу.

Ще й днесь живуть, як не повмирали.

Змієва дочка

Наполеглива жінка

В долині біля невеличкого лісочка і ставка чабан пас овець. День був сонячний і тихий. Вівці добре паслись, а чабан сидів на горбочку і грав у сопілку свою улюблену мелодію.

І ось він чує в лісочку різкий писк, щось смертельно пищить. Чабан схопився, взяв у руки свій кийок з великою голівкою і побіг до того місця, де сталася якась пригода.

Пастух побачив, що на землі лежить гадюка довжиною до двох метрів. А на гадюці зверху сидить павук. Цей павук такий здоровенний, як казан. Він уп'явся в гадюку і своїми скорпійонськими ногами давить гадюку. Гадюка звивається в передсмертних судоргах і кричить.

Чабан, недовго думаючи, підбіг до павука і вдарив нападника з усієї сили кийком. Павук від сильного удару лопнув. З забитого на смерть павука полетіли бризки густої білої рідини на всі боки. Бризки рідини попали і в очі чабанові. Чабан упав на землю і осліп...

Гадюка прийшла до пам'яті. Вона побачила, що лежить чоловік із закритими очима, догадалась, що сталося. Підлізла до чабана і своїм язиком-жалом вилизала із очей чабана рідину. Чабан став бачити і підвівся. Гадюка до чабана заговорила людським голосом:

– Спасибі тобі, добрий чоловіче! Ти мене врятував від смерті! Побудь тут декілька хвилин, я швидко повернуся і потім тобі щось подарую і розкажу.

Гадюка полізла в кущі. Чабан залишився на місці. За кілька хвилин гадюка повернулася до пастуха і принесла в роті листочок з якогось зілля.

– Візьми оцей листочок та з'їж його. А потім я тобі відкрию одну таємницю.

Чабан довго не хотів їсти листочка. Було йому гидко, що листочок був у роті в гадюки. Гадюка побачила, що чабан чогось мнеться, боїться. Вона сказала:

– Не бійся нічого. Ти врятував мені життя. Як ти думаєш, чи я тобі зла хочу? Ні, я тобі бажаю тільки добра. Їж, не бійся, а мене будеш згадувати все своє життя.

Чабан повірив гадюці. Узняв листочок і з'їв. Гадюка тоді й говорить:

– От що, чоловіче! Тепер ти будеш знати, про що говорять звірі, птиці і домашні тварини. Все, що живе на світі, розмовляє між собою своєю мовою. Люди цього не розуміють, а ти тепер все будеш знати-розуміти. Тільки давай умовимось, це велика таємниця! Під острахом смерті. Ти про це не смій розказувати нікому. Навіть батькові, матері, братам, сестрам, жінці і дітям не повинен розказувати про цю таємницю. Знай, що як тільки розкажеш, так зразу ж помреш. Вибирай щось із двох: або мовчи і живи, або розкажи і вмирай.

Гадюка ще раз подякувала чабанові за те, що він врятував її, й полізла в кущі.

Чабан узняв свій кийок та сопілку і пішов з лісу до своїх овець. Сів він в холодочку під зеленим дубом і почав грати на сопілці свою улюблену мелодію. А неподалік два молоденькі баранчики граються і стукаються лобами. І ось один промовляє до другого:

– Ей ти, дурень! Ти нічого не знаєш?

– А ти що знаєш? – відповів другий.

– Я більше тебе знаю.

– А що ти знаєш?

– От що: он там могила. На тій могилі є пеньок із великого дерева. Під тим пеньком є скарб. Там багато закопано золота і срібла. Нехай як будемо пастись біля тієї могили, я тобі покажу.

Чабан уже розуміє мову тварин і цих двох баранчиків. Він погнав усіх овець до могили. Баранчики зійшли на могилу. Отож перший баранчик і змушує свого товариша добре стукнутися об пеньок на могилі.

Другий баранчик розігнався і добре стукнувся лобом об пенюк. А потім упав до землі і прислухався. Встав і промовив до свого товариша:

– А правда, дзвенять гроші. От якби наш пастух знав, що тут є скарб, і якби він його викопав, скільки було б у нього багатства!

Так чабан узнав, що на могилі є скарб.

Пригнав увечері овець в село. Повечеряв і ліг трошки відпочити. Запросив до себе жінку та й каже:

– Жінко, сьогодні поїдемо вночі на могилу, там є скарб, поспробуємо його викопати і забрати.

Опівночі чабан та його дружина запрягли коня у воза, взяли лопати, мішки і поїхали копати гроші на могилу. На світанку вони викопали скарб. Привезли золота і срібла повен віз. Зажили вони щасливо і багато.

Одного разу жінка запитала свого чоловіка, як він міг узнати, що на могилі був скарб. Чоловік сказав дружині, що цього говорити не можна. Жінка більше й не допитувалась.

Чабан добре розуміє, про що говорять домашні тварини, звірі, птиці і часто розказує своїй жінці. Наприклад, був такий випадок: у дворі корова мукає: «М-у-у-у!» Телятко озивається: «М-е-е-е!» Пастух і каже жінці:

– Чуєш, он корова озивається до свого телятка, каже: «Йди сюди», а телятко відповідає корові, своїй матері: «Іду-у-у».

Жінка не витримує і знов допитується пастуха, як це він узнав, про що говорять тварини.

Чабан увесь час твердить, що не може розкривати таємницю, інакше умре.

А жінці ж кортить знати. І чоловіка жаль.

Минуло немало часу, настала зима. Довго вагалась жінка, а таки вирішила: нехай чоловік умирає, але для неї розкриє таємницю.

– Умирай, чоловіче, а мені розкажи, звідкіль ти знаєш, про що говорять тварини і птиці.

Чабан погодився все розказати своїй жінці і вмерти.

Жінка приготувала ліжко для покійника. Поставила свічки, наділа йому чисту білизну, помила голову й причесала.

– Скоріше, чоловіче, розповідай про той випадок!

Чоловік розпочав:

– Отож влітку я пас вівці. Чую – в лісі щось пищить. Я побіг до того місця і побачив, як великий павук давив гадюку. Я вбив павука своїм кийком. Рідина з тіла павука попала мені в очі, я впав і осліп... Гадюка зосталась жива. Тоді гадюка...

Чоловікові стає важко. Він ледве дихає (бо смерть приходить) і він звертається до жінки:

– Жінко, мені зараз дуже тяжко, я вмираю. Може, не потрібно розповідати, я все ж таки хочу жити. Облипі допитуваться, невже тобі буде легше, як я вмру?

– Ні-ні-ні! Вмирай, а мені розкажи. Я хочу знати твою таємницю! Де це було так, щоб жінка не знала того, що знає чоловік?

У той час, коли те діялося, в хаті було десять курок і півень. От півень підбіг до однієї курки, дзьобнув її та й каже:

– Чого зерно збираєш не там, де я тобі показував?

Потім підскочив він до другої курки і як ударить її крилами:

– А ти навіщо воду розлила на сковороді? Я вам дам! Вас десять курок, а я один півень між вами. Я старий і не підкоряюсь вам ні в чім! Я не такий дурень, як наш господар-пастух. Він з однією жінкою не може впоратись, умирати вирішив, аби впертій жінці розкрити таємницю. Ач, до чого дожився, не може своїй жінці ради дати, щоб вона поважала свого чоловіка! Ліг вмирати.

Чабан чує, як півень з нього глузує. Сам собі подумав: «Невже я повинен помирати через упертість і наполегливість жінки? Ні-ні-ні! Так не буде, досить!»

Він схопився з ліжка. Свічки, які горіли, кинув на землю, розмахнувся та й вдарив жінку. Вона незчулась, як це сталося, та з криком до чоловіка:

– Чого ти перед смертю б'єшся?

– Я не вмираю, бо з мене навіть півень сміється. Він мене вважає за дурня, каже, що я одній жінці підкоряюсь, а він має десять і що хоче, те й робить з курками.

Більше жінка не допитувалась про таємницю.

Півень врятував свого хазяїна і не дав пастухові вмерти.

В народі є така приказка: «Чоловік, про якого й кури говорять». Можливо, чабан і був тим чоловіком.

Про бідного парубка і царівну

Була собі в гаю хатка, а в тій хатці жила жінка з сином. Поля у них не було, бо кругом був гай густий, а хліб вони купували. Не стало в них хліба, то жінка й посилає свого сина по хліб.

– На тобі, – каже, – сину, ці гроші та піди купи хліба.

Узяв той син гроші й пішов. Іде та й іде, коли дивиться, аж веде чоловік собаку вішати.

– Здоров, дядьку!

– Здоров!

– Куди ти собаку ведеш?

– Поведу, – каже, – в гай та повішу, а то вже стара стала, ні до чого не годяща.

– Не вішай її, чоловіче, продай лучче мені!

– Купи!

– Що ти хочеш за неї?

– А ти що даси?

От він віддав ті гроші, що мати йому дала на хліб, а собаку взяв і повів додому. Прийшов додому, а мати його й питає:

– А що, сину, купив хліба?

– Ні, мамо, не купив.

– Чом же ти не купив?

– Я йшов, коли дивлюсь – веде чоловік собаку вішати, то я взяв та й купив.

Дала йому мати грошей і послала його знову по хліб. Пішов він, коли дивиться – несе чоловік kota.

– Здоров, дядьку!

– Здоров!

– Куди ти, дядьку, йдеш?

– Несу kota в гай.

– Нащо ж ти його несеш у гай?

– Повішу. Не можна через нього нічого в хаті вдержати: що б не поставив, що б не положив, уже він його не промине!

– Ти б, – каже, – мені його продав!

– Купи!

– Що ж тобі дати за нього!

– Я не буду торгуватися: що даси, за те й продам.

От він ті гроші, що мати йому дала на хліб, віддав, узяв kota та й пішов додому. Приходить, а мати його й питає:

– А де ж ти хліб дів?

– Та я й не купив!

– Чом же ти не купив? Де ж ти гроші дів? Може, ще якогось чорта купив?

– Купив, – каже.

– Що ж ти купив?

– Ніс чоловік kota у гай і хотів його повісити, так мені його жалко стало, то я взяв та й купив.

– На ж тобі ще грошей, та гляди вже – нічого не купуй, у хаті вже й одного окрайця хліба нема.

Пішов він. Іде та йде, коли дивиться – б'є чоловік гадюку.

– Нащо ти, – каже, – чоловіче, гадюку б'єш? Ти б лучче мені її продав!

– Купи, – каже, – продам.

– Що ж тобі дати?

– Що даси, то те й буде.

Віддав він йому всі гроші. Той чоловік забрав і пішов собі далі, а гадюка й каже:

– Спасибі тобі, чоловіче добрий, що ти визволив мене від смерті. На тобі оце перстень: як тобі чого треба буде, то ти перекинь його з однієї руки на другу – до тебе зараз прибіжать слуги. Що б ти їм не загадав, що б ти не придумав, – усе зроблять тобі.

Узяв він той перстень і пішов додому. Підходить до хати, перекинув з однієї руки на другу – явилось їй такого, що страх!

– Щоб мені, – каже він їй, – був хліб!

Тут сказав, а тут уже й нанесли хліба такого, що страх!.. Прийшов він у хату та й каже:

– Ну, тепер, мамо, уже не будемо ходити хліба купувати: дала мені гадюка такий перстень, що як перекинути його з однієї руки на другу, то зараз прибіжать слуги: що б я їм не казав, що б я їм не загадав – усе зроблять.

– За що ж вона тобі дала?

– За те, що я її визволив від смерті. Її чоловік хотів убити, а я в нього купив за ті гроші, що ви дали на хліб.

От вони так і живуть, і собачка та кіт з ними. І тільки йому чого схочеться – він зараз перекине перстень, слуги прибіжать і зроблять, що треба.

От і схотілося йому женитися. Він і каже своїй матінці:

– Підіть, матінко, та висватайте за мене царівну.

Пішла вона до царівни, розказала, чого прийшла, а царівна й каже:

– Як пошиє твій син такі черевички, щоб на мою ногу якраз прийшлись, то піду за нього заміж.

Пішла вона додому та й каже синові:

– Казала царівна, як ти пошиєш їй такі черевички, щоб на її ногу прийпшились, то піде за тебе заміж.

– Добре, – каже, – пошию.

Увечері вийшов надвір, перекинув з руки на руку перстень – зараз і назбігалосся слуг.

От він і каже їм:

– Щоб мені до ранку були черевички, золотом шиті, а сріблом підбиті, і щоб ті черевички якраз прийпшились царівні на ногу.

На другий день устає він – уже черевички готові стоять. Взяла мати черевички і понесла царівні.

Поміряла вона – якраз на її ногу. От вона й каже:

– Скажи своєму синові, щоб він пошив мені за одну ніч сукню до вінця і щоб та сукня була не довга і не коротка, не тісна і не широка – щоб вона саме на мене прийшлась.

Пішла мати додому та й розказала синові, що загадала царівна.

– Добре, – каже, – мамо, лягайте спати: все зроблю, що б вона мені не загадала.

Полягали спати, а він вийшов надвір, перекинув перстень з руки на руку – зараз слуг найшло такого, що страх!

– Щоб мені, – каже, – до ранку була сукня із такої матерії, що світиться так, як сонце, і щоб та сукня саме прийшлась на царівну.

– Добре, все зробимо.

Ліг він спати. на другий день устає й каже матері:

– Ну, йдіть, мамо, до царівни та й несіть сукню. Що вона ще скаже?

– Що ж я, – каже, – сину, понесу? Де ж та сукня?

Пішов він до стола, підняв хустку, – так у хаті і засяяло, неначе сонце зійшло.

– Ось, мамо, на столі сукня лежить під хусткою – несіть її!

Взяла вона сукню та й понесла. Приходить до царівни, а вона й питає:

– А що ти нам скажеш, жінко добра?

– Принесла, – каже, – вам сукню до вінця.

Як відкрила вона ту сукню – так у покоях і загорілось усе. наділа царівна її, стала перед дзеркалом, подивилась – аж підскочила: так зраділа, що така гарна зробилась. Пройшла вона раз по світлиці, пройшла вдруге – просто як сонечко; так від неї й сяє.

– Ну, – каже, – жінко добра, нехай він мені ще зробить міст від мого палацу аж до тієї церкви, де ми будемо вінчатися, і щоб той міст був із срібла й золота. Як міст буде готовий, тоді підемо до вінця.

Приходить та жінка додому та й каже синові:

– Казала царівна, щоб був міст від того палацу, де вона живе, до церкви. Казала, щоб той міст ти зробив із золота та срібла.

– Добре, – каже, – мамо, лягайте ж відпочивати.

Полягали ввечері спати, а він вийшов надвір, перекинув з руки на руку перстень – такого слуг насходилося, що й двір тісний став. От він їм і каже:

– Щоб мені до ранку був міст із срібла й золота від палацу царівниного до церкви, – я там буду вінчатися, – і щоб, як туди я буду з царівною їхати, з обох боків цвіли яблуньки, груші, вишні, черешні, а як назад буду їхати, то щоб уже все постівало.

– Добре, – кажуть, – до ранку все буде так, як ви хочете.

На другий день устає він, вийшов з хати, аж дивиться – стоїть міст, і з обох боків садки ростуть. От він вернувся у хату та й каже матері:

– Ідіть, мамо, та скажіть царівні, що вже й міст готовий, нехай їде до шлюбу.

Пішла мати до царівни, сказала їй, а вона й каже:

– Я вже міст бачила – дуже гарний міст. Скажи ти своєму синові, нехай він приїздить вінчатися.

Прийшла та жінка додому та й каже синові:

– Казала царівна, щоб ти завтра їхав вінчатися.

От він через ніч збудував собі палац, а на другий день поїхав до церкви, повінчалися з царівною і вертаються назад, а на мосту вже все постівало: і яблука, і груші, і вишні, і черешні, і всяка-всяка садовина, яка тільки на світі є...

Приїхали вони в той палац, відгуляли весілля та й живуть собі. І той собачка та котик з ними. Прожили вони там якийсь час, от раз царівна й питає свого чоловіка:

– Скажи мені, серденько, як ти пошив мені черевички й сукню: ти ж з мене й змірка не брав? Як ти за одну ніч збудував такий міст і де ти набрав стільки золота та срібла?

– У мене, – каже, – є оцей перстень; як я його перекину з однієї руки на другу, то зараз назбігається до мене слуг повен двір. Що б я їм не загадав – усе зроблять. То вони зробили черевички й сукню, збудували міст і палац цей, що ми живемо, – все вони мені роблять.

От вона діждалась, поки він заснув добре, тихенько зняла з нього той перстень, перекинула з руки на руку, тих слуг такого нашло, що страшно й глянути. От вона їм і каже:

– Щоб зараз тут були і коні, і ридван, – я поїду до свого палацу, а щоб із цього палацу ви зробили стовп такий, щоб тільки можна було моему чоловікові стояти й лежати, і зараз цей стовп щоб перенесли за море. Та глядіть мені, щоб ви його не збудили, щоб він уже прокинувся у стовпі.

– Добре, – кажуть, – усе буде так, як звелено.

Вийшла вона, стоїть ридван. Сіла вона та й поїхала. А палац ураз стовпом став, – так його й потягли ті слуги через море.

Другого дня вранці прокидається царівнин чоловік, аж нема ні жінки, ні палацу, ні персня – нічого нема, тільки стовп стоїть. Хотів вийти – дверей нема. Полапав він одну стіну, полапав другу – не можна вийти; тільки віконце маленьке пущено. Живе він, бідний, там, ніхто йому їсти не дає. Там би він і вмер, і пропав, якби не собачка та кіт, бо й вони в тому стовпі zostалися і можна їм вилазити в те віконце. От собачка побіжить у поле, украде з торби в якого

хлібороба шматок хліба та й принесе, а котик візьме в зуби, полізе до віконця і віддасть йому. Назбирали трохи хліба, от собачка й каже котові:

– А що, – каже, – є в нашого хазяїна хліб, ходім за море, може, як-небудь добудемо перстень.

– Ходім! – каже кіт.

От пішли. Біжать та й біжать, прибігають до моря. Сів котик на спину собаці та й поплили. Довго плили і таки добились до берега. Вийшли на берег, погрілись трохи на сонці, а котик і каже:

– Ти, – каже, – зостанься над морем, а я побіжу до палацу. Як я добуду персня, то бігтиму щосили сюди, щоб зараз і назад, а то щоб ще й не наздогнали.

– Добре, – каже собачка. – Іди ж ти до палацу!

От котик побіг. Біжить та й біжить, біжить та й біжить, і не відпочива, та все біжить. Коли дивиться – аж стоїть палац і коло нього варта. От той котик прибіг у двір і бігає. Підійшла та царівна під вікно, дивиться, аж кіт ходить по двору. Вона взяла його й пустила в світлиці. Тиняється той котик по світлицях та все придивляється, де царівна перстень ховає... Як доглядівся, діждався, що всі полягали спати, ухопив перстень та й побіг. Прибігає до моря та поспішається так – скочив собаці на спину, собака кинувсь у воду – поплили.

От перепливали вже вони й море, скоро й берег, собака й питає котика:

– А що, держиш персня?

Кіт мовчить, бо перстень у нього в роті. А собака таки не покидає свого:

– Скажи, я тебе питаю, чи ти держиш персня? А то я тебе в море скину, коли не скажеш.

Мовчить кіт, а собака так розсердивсь:

– Ну, не кажеш – оце ж кидаю!

Кіт злякався та:

– Держу!

А перстень бульк у море! Мовчить тоді кіт, знову нічого не каже.

Перепливли через море, повиходили, кіт і напався на собаку.

– Такий-сякий! Через тебе я персня впустив! Нащо ти мене допитував! Тепер лізь у море, шукай персня! Як хочеш, а лізь!

Поліз собака – бродив-бродив, бовтався-бовтався – нема. Почали вони вельми сваритися з котиком. А далі й кажуть:

– Будемо ходити понад морем та питати, може, хто знайдеться такий, що нам його дістане з моря.

От вони погрілись трохи на сонці та й пішли понад морем. Кого зустрінуть, кого побачать – усе розпитують, чи не може він дістати перстень із моря, або чи не знає такого, щоб міг дістати: нікого такого не напитають. А кіт і каже:

– Знаєш що? Ходім понад берегом та візьмемось до жаб та до раків.

– Добре, – каже собачка, – ходім!

От і пішли. Знайдуть оце жабу й питають:

– А що, винесеш нам із моря перстень? Винось, а то вб'ємо.

Яку піймають, то вона їм і каже:

– Я знаю, де ваш перстень. Пустіть мене, то я вам його принесу.

Вони пустять її, то вона собі й попливе, а про перстень і ні гадки. То жаби боялись їх, а то вже й перестали. Котра попадеться, то зараз і каже: «Принесу перстень», вони її й пустять. От ідуть вони увечері понад морем, аж дивляться – жабеня скаче. Вони піймали його та й питають:

– Ти знаєш, де в морі лежить перстень?

– Не знаю... квак, квак!

– Як ти не знаєш, то ми тебе вб'ємо.

І почали те жабеня душити. Стара жаба побачила, вилізла з води, та така здорова, як відро, та й каже:

– Не бийте моєї дитини: я вам із моря винесу ваш перстень.

– Добре, – кажуть, – ми його будемо держати, аж поки ти нам принесеш; як принесеш, тоді його пустимо.

Пірнула та жаба в море, знайшла перстень, віддала їм. Вони перстень узяли, пустили те жабеня і побігли до стовпа. Прийшли до свого хазяїна, аж він уже весь хліб поїв; уже два дні і кришки в роті не було, – такий сухий став, як скіпка. Зараз котик подерсь до віконця, віддав йому той перстень. Він перекинув його з руки на руку – зараз і явились слуги. От він їм:

– Перенесіть цей стовп назад туди, де й був, і щоб був знову з нього палац, а в ньому моя жінка й мати.

Тільки сказав – так усе й зробилося. Жінку ж він прогнав, а сам там живе з матір'ю, з котиком та з собачкою.

Яйце-райце

Колись була птиця жайворонок царем, а царицею – миша, і мали вони своє поле. Посіяли на тім полі пшеницю. Як уродила їм та пшениця – давай вони зерном ділитися. От одне зерно зайве було. Миша каже:

– Нехай мені буде!

А жайворонок каже:

– Нехай мені!

Думають вони: що тут робити? Пішли б позиватися, та немає старших за них: немає до кого йти позиватися. Потім миша каже:

– Ну, я краще його перекушу.

Цар на це діло згодився. Миша тільки взяла зерно в зуби та в нору й побігла. Тут цар-жайворонок збирає всіх птиць, щоб звоювали царицю-мишу, а цариця-миша скликає всіх звірів, – і почали війну. Як вийшли в ліс, – то що звірі хочуть яку птицю розірвати, то вона на дерево; а птиця як візьме, літаючи, бити звірів... Так билися цілий день, а потім увечері сіли всі спочивати. Коли цариця огляділась, – аж немає на війні комашні! Тоді вона звеліла, щоб конче була на вечір і комашня. Коли це приходять і комашня. Цариця й загадала їй, щоб вона вночі полізла на дерева і за одну ніч повідкушувала птиці пір'я коло крил.

На другий день, тільки що розвиднілось, цариця кричить:

– Ану, вставайте воюватися!

Птиця що підійметься, то й упаде на землю, – там звір її і розірве. Отак цариця-миша звоювала царя-жайворонка.

А один орел бачить, що лихо, сидить на дереві і не злітає. Коли тут іде стрілець, побачив, що орел сидить на дереві, – як поцілиться на нього. А той орел так просить його:

– Не бий мене, голубчику, я тобі у великій пригоді стану!

Стрілець удруге націливсь, він ще його просить:

– Візьми краще мене та вигодуй, то побачиш, в якій я тобі пригоді стану!

Стрілець ще наміривсь, утретє; орел знов його почав просити:

– Ей, голубчику-братуку! Не бий мене та візьми до себе, – я тобі в пригоді стану!

Стрілець повірив йому: поліз, зняв з дерева та й несе його додому. А орел йому й каже:

– Принеси мене до своєї хати та годуй мене м'ясом доти, поки в мене крила повідрастають.

А в того чоловіка було дві корови, а третій бугай. Він зараз і зарізав йому одну корову. Орел ту корову за рік із'їв та й каже тому чоловікові:

– Пусти мене, я політаю: побачу, чи вже відросли крила.

Той чоловік і випустив його з хати. Орел літав, літав та й прилетів опівдні до того чоловіка, каже йому:

– Ще в мене мала сила, – заріж іще одну корову!

Той чоловік послушав його та й зарізав. Орел із'їв її за рік. Та знову – як полетів... Пролітав мало не цілий день; увечері знову прилітає та й каже йому:

– Заріж іще й бугая!

Той чоловік думає: «Що тут робити – чи зарізати, чи ні?» А потім і каже:

– Більше пропало, нехай і це пропадає!

Узяв та й зарізав йому бугая. Орел з'їв і того бугая таки за рік, а потім як полетів, то літав так високо – аж під хмарою. Коли це прилітає та й каже тому чоловікові:

– Ну, спасибі тобі, чоловіче: вигодував ти мене, тепер же сідай на мене.

Той чоловік питається:

– Що з того буде?

А він йому:

– Сідай!

Той і сів.

Орел його поніс аж під хмару, а потім і пустив додолу. Той чоловік летить додолу, коли це орел не дав йому долетіти до землі, підхопив його та й каже:

– А що, як тобі здавалось?

А він йому каже:

– Так, наче я вже неживий був.

Тоді орел йому каже:

– Отак само мені було, як ти на мене націлявся.

Потім каже:

– Сідай знов!

Тому чоловікові й не хотілось сідати на нього, – ну, нема що робити, таки сів. Орел знов його як поніс, та аж у саму хмару, а там як скинув його з себе – та підхопив так, може, як два сажні від землі, та й питається його:

– А що, як тобі здавалось?

Він йому каже:

– Так, наче вже кістки мої розсипались.

Тоді орел йому каже:

– Так само й мені було, як ти вдруге націлявся. Ну, ще сідай.

Той сів. Він як понесе його аж за хмару, та звідтіль і пустив його додолу, та підхопив уже аж коло землі, а тоді й питається його:

– Як тобі здавалось, як ти летів на землю?

Той йому:

– Так, наче мене зовсім не було вже на світі.

Тоді орел йому й каже:

– Отак же само мені було, як ти втретє націлявсь.

А потім каже:

– Ну, тепер уже ніхто нікому не винний: ні ти мені, ні я тобі. А тепер сідай на мене та будемо летіти до моєї господи.

Ото летять та й летять; прилітають до його дядька. А орел тому чоловікові й каже:

– Іди ж у хату, та як будуть питати тебе, чи не бачив їхнього небожа, то ти скажеш: «Як дасте яйце-райце, то й на очі приведу».

Він приходить у хату; коли це йому кажуть:

– Чи по волі, чи по неволі?

А він їм каже:

– Добрий козак усе по волі ходить.

Вони його питаються:

– Чи не чув ти там за нашого небожа? Бо вже четверте літо, як пішов на війну, – та ні чутки, ні звістки...

А він їм каже:

– Як дасте яйце-райце, то й на очі приведу.

Вони тоді:

– Краще нам його ніколи не бачити, як віддати тобі яйце-райце.

От він виходить із хати й каже орлові:

– Кажали так: краще нам його ніколи не бачити, як тобі віддати яйце-райце.

Орел йому й каже:

– Летімо далі!

Летять та й летять, та й прилітають до його брата; той чоловік і тут те саме говорив, що в дядька, – та не дали й тут яйця-райця.

Прилітають до орлового батька, а орел тому чоловікові й каже:

– Іди в хату, та як будуть питатися за мене, то скажеш, що бачив, і на очі приведеш.

Увіходить він у хату, а вони йому й кажуть:

– Чи по волі, чи по неволі?

Він їм каже:

– Добрий козак усе по волі ходить.

Вони його стали питатися:

– Чи не бачив ти нашого сина? Бо вже як немає – четверте літо: десь пішов на війну, та, мабуть, убили його там...

А він їм каже:

– Я бачив його, але як дасте яйце-райце, то я й на очі приведу.

Батько орлів каже йому:

– Нащо ж воно тобі? Краще ми тобі дамо багато грошей.

Він каже:

– Я не хочу грошей, мені дайте яйце-райце!

– Піди ж приводь, – зараз тобі дамо!

Він уводить його в хату. Тоді його батьки так зраділи, а тому чоловікові дали яйце-райце й сказали:

– Тільки не розбивай ніде на дорозі; а як прийдеш додому, то погороди загороди великі, а тоді його розіб'єш.

Він іде та йде, та так схотілося пити йому. Коли це знайшов криничку. Тільки що став пити воду, та якось об цямрину й розбив те яйце-райце. Як узяв же скот вернути з того яйця!.. Верне та верне. Гониться він за тим скотом; що з того боку піджене, то цей з цього боку розійдеться. Кричить бідолаха, нічого сам не зробить! Коли це іде повз його змія та й каже йому:

– Що ти мені даси, чоловіче, як я тобі скот цей зажену в те яйце?

А він їй:

– А що ж тобі дати?

Вона йому й каже:

– Даси те, що без тебе стало дома?

А він каже:

– Дам!

Ото вона гарненько загнала той скот у яйце, заліпила те яйце й дала йому в руки.

Він приходить додому, аж там без нього син народився. Ударив він об поли руками:

– Це ж я тебе, сину, віддав змії!

Ну, ото журяться вони з жінкою, а далі кажуть:

– Нема що робити, – журбою не допоможеш! Якось треба жити!

Погородив він загороди великі, розбив те яйце, випустив худобу – забагатів.

Живуть вони, аж ось і син підріс. От той син і каже:

– Це ви мене, тату, віддали змії. Ну, дарма, якось буде!

Та й пішов до змії.

Приходить до неї, а вона йому й каже:

– Зроби мені троє діл та й підеш собі додому; а як не зробиш, то я тебе з'їм!

А коло її хати був великий ліс – скільки оком сягнути! Так вона йому й каже:

– Щоб ти за одну ніч отой ліс викорчував, зорав, пшениці насіяв, вижав її, в скирти склав і щоб у ту ніч з тієї самої пшениці мені паляницю спік: поки я встану, щоб вона на столі лежала.

Він іде до ставка та й зажуривсь. А там близько був мурований стовп, і в тім стовпі жила зміїна дочка зачарована. Він приходить туди й плаче. А та дочка й питається:

– Чого ти плачеш?

– Як же мені не плакати, коли змія загадала таке, що я ніколи його не зроблю, а вона сказала, щоб за одну ніч...

– А що ж таке?

Він їй і розказав. Вона йому й каже:

– Як візьмеш мене за жінку, то я тобі все зроблю так, як вона казала.

Він каже:

– Добре!

Вона йому й каже:

– Лягай же тепер спати, а завтра рано щоб устав та понесеш їй паляницю.

От пішла дівчина до того лісу та як свисне! – той ліс тріщить, лущить, на однім місці ореться, на другім пшениця сіється... І до світу спекла вона паляницю, дала йому, – він приніс її до змії в хату й поклав на столі.

Змія прокидається, вийшла в двір та й дивується на той ліс, що тільки сама стерня та скирти стоять. Тоді йому й каже:

– Ну, справився! Гляди ж, щоб і друге діло зробив! – Та зараз йому й загадала: – Щоб ти оту гору розкопав і щоб туди Дніпро йшов, а коло того Дніпра побудуй комори: щоб байдаки туди приставали й щоб ти ту пшеницю продав на байдаки. Як устану рано, то щоб це все було готове!

Він ізнов іде до того стовпа та й плаче. Та дівчина його й питається:

– Чого ти плачеш?

Він їй розказав те все, що йому змія загадала. А дівчина йому й каже:

– Лягай спати тут, я це все пороблю.

А сама як свисне! – так та гора розкопується, Дніпро туди йде, коло нього комори будуються... Тільки прийшла та збудила його, щоб він пшеницю видав купцям на байдаки з тих комор. Змія встає та й дивується, що все так і зроблено, як вона йому загадала.

Тоді загадує йому втретє:

– Щоб ти цю ніч спіймав золотого зайця й раненько щоб приніс мені в хату.

Він ізнов іде до того стовпа та й плаче. Та дівчина й питається його:

– Що загадала?

Він розказав.

– Оце вже не жарти, – каже та дівчина, – хто його знає, як його спіймати! Одначе ходім до тієї скелі. Стань же ти над норою: ти будеш ловити, а я піду та буду гонити з нори. І гляди ж: що тільки буде виходити з нори, – бери його, то золотий заєць!

Ото вона пішла та й жене. Коли це вилазить з нори гадюка та й сичить. Він її і пустив. Дівчина виходить із нори та й питається його:

– А що, нічого не вилазило?

А він каже:

– Ба ні! Лізла гадюка, а я побоявся її, щоб не вкусила, та й пустив.

А вона йому каже:

– А щоб тебе! Ото самий заєць! Ну, гляди ж, я ще піду; та як буде хто виходити й буде тобі казати, що тут немає золотого зайця, то ти не вір, а держи його!

Полізла та й жене. Коли це виходить така стара баба та й питається того парубка:

– Чого ти, сину, тут шукаєш?

А він їй каже:

– Золотого зайця.

Вона йому:

– Де б тут він узявся? Тут його нема!

Сказала це та й пішла від нього. Коли це виходить та дівчина та й питається його:

– А що, немає зайця? І ніщо не виходило?

Він каже:

– Ба ні! Виходила баба стара та й спитала мене, чого я тут шукаю: а я сказав, що золотого зайця, а вона каже: тут його немає, – то я її й пустив.

Тоді вона й каже:

– Чом ти не держав: ото самий заєць! Ну, тепер більше ніде його не піймаєш, хіба я перекинуся зайцем, а ти мене принесеш і положиш на стільці, – тільки не віддавай їй у руки, бо як віддаси, то вона пізнає і розірве і тебе, і мене.

От вона так і зробила: перекинулася золотим зайцем. Він узяв, приніс того зайця, положив його на стільці та й каже змії:

– Натє ж вам зайця, а я піду вже від вас.

Вона каже:

– Добре, йди!

Він пішов.

А змія тільки з хати, а заєць знову перекинувся дівчиною та за тим хлопцем. Почали вони вдвох утікати. Біжать та й біжать. Коли це змія огляділася, що то не заєць був, а її дочка, – давай доганяти, щоб її розірвати. Та сама не побігла, а послала свого чоловіка. Він біжить за ними. Вони чують – стугонить земля. Тоді дівчина й каже:

– Це вже за нами біжать! Я перекинуся пшеницею, а ти дідом, та будеш стерегти мене; як будуть питатися тебе: «Чи не бачив парубка й дівки, чи не йшли сюдою?» – то скажеш, що тоді йшли, як ця пшениця сіялась.

Коли це змії летить та й питається того діда:

– Чи не бачив тут – не йшли сюдою парубок з дівкою?

А він каже:

– Йшли.

Той питається:

– Давно ж вони йшли?

– Тоді, як оця пшениця сіялась.

Змії каже:

– Цю пшеницю вже пора косить, а їх учора не стало.

Та й вернувся назад. Зміїна дочка зробилась ізнов людиною, а той дід парубком, та давай утікати далі.

Прилітає змії додому. Змія його й питається:

– А що, не догнав? І нікого не зустрів на дорозі?

А він каже:

– Ба ні! Зустрічав: дід стеріг пшеницю, а я його питаюсь, чи не бачив – тут не йшли парубок із дівкою? А він каже, що йшли тоді, як та пшениця сіялась, але ж та пшениця така, що пора косити, – так я й вернувсь.

Тоді змія йому каже:

– Чом ти того діда й ту пшеницю не розірвав? То вони самі! Біжи вдруге за ними та щоб доконче розірвав!

Летить змії. Ті чують, що летить ізнов – аж земля реве, – так дівчина й каже:

– Ой, летить ізнов! Зроблюся я монастирем, таким старим, що от-от розвалиться, а ти – ченцем; та як буде змії тебе питатися, чи не бачив таких, то скажеш: «Бачив тоді, як оцей монастир будувався».

Коли це летить змії та й питає цього ченця:

– Чи не бачив – не йшли тут парубок і дівка?

А він каже:

– Я бачив тоді, як оцей монастир роблено.

А змії каже йому:

– Їх учора не стало, а цей монастир уже років сто, як зроблено.

Сказав це й вернувся назад.

Приходить додому та й розказує змії:

– Бачив одного ченця, коло монастиря ходив; але я його питався, то він сказав, що бігли тоді, як той монастир роблено; але тому монастиреві уже років сто, а їх учора не стало.

Тоді вона й каже:

– Чом ти не роздер того ченця й монастиря не розвалив; то ж вони! Тепер я сама побіжу!

Побігла.

Так біжить!.. А ті чують – земля реве і гаряча. Дівчина тоді й каже йому:

– Ой, отепер ми пропащі: уже сама біжить! Ну, я тебе зроблю річкою, а сама зроблюся рибою окунем.

Зробила.

Прибігає змія до тієї річки, перекинулася зараз щукою – давай гонитися за тією рибою: що хоче вхопити, то окунь повернеться своїм пірцем гострим до неї, то вона й не візьме його. Гонилась, гонилась – так-таки й не вловила та надумала воду випити. Стала пити; пила-пила, напилась багато та й лопнула.

Ото тоді та дівчина, що була рибою, й каже тому парубкові, що був річкою:

– Тепер ми вже не біймось! Ходімо до твоєї господи; то ти підеш у хату, та гляди: усіх поцілуєш, тільки дядькової дитини не цілуй, бо як поцілуєш ту дитину, то забудеш за мене. А я наймусь у цім селі до кого-небудь.

Ото він прийшов у хату, з усіма поздоровкався та й думає собі: «Як же мені не поздоровкатися з дядьковою дитиною? Таж вони подумують щось погане про мене».

Поцілував і дитину дядькову. Як поцілував – так і забув за ту дівчину.

Ото побув він дома півроку та й задумав женитися. Йому нарадили одну гарну дівчину, щоб він її брав; а він за ту й забув, що його вирятувала від змії, з іншою заручився.

От перед весіллям, так увечері, кличуть на шишки молодиць. Прикликали і ту дівчину, що він з нею тікав, – хоч її ніхто й не знав, що вона за дівчина. Стали бгати шишки; та дівчина зліпила з тіста голуба й голубку та й пустила додолу, а вони й стали живі. Голубка й почала говорити до голуба:

– А ти забув, як я за тебе ліс викорчувала й там пшеницю посіяла, а з тієї пшениці спекла паляницю, щоб ти до змії відніс?

А голуб каже:

– Забув, забув!

Потім знов голубка каже:

– А ти забув, як я за тебе гору розкопувала й туди Дніпро пустила, щоб байдаки ходили до комор і щоб пшеницю ти продав на байдаки?

А голуб каже:

– Забув, забув!

Потім знов голубка каже:

– А ти забув, як ми ходили вдвох за золотим зайцем? Ти й за мене забув?

А голуб каже:

– Забув, забув!

Тоді парубок і згадав за ту дівчину – за цю-таки саму, що голуби поробила, – та ту другу покинув, а з цією оженився. І тепер живе так добре!

Про стрільця

Був собі один стрілець і мав одного сина із роду. Більше йому не було як сім років. І пішов він у ліс стріляти, і жодної птиці не стрілив, аж одного зачепив такого, що й не бачив ніколи. А то був перший змії. Він стріпнувся та й сів на дереві і говорить до стрільця:

– Ну що, – говорить, – стріляй!

А той злякався. Змії каже:

– Стріляй! Коли ти перший раз наважився стріляти, стріляй і у другий.

Коли той вистрілив, змії і розсміявся. От той налякався так, що не пам'ятає нічого. От змії знову став птахом, та й знову каже:

– Стріляв ти двічі, стріляй утретє, так будемо тепер споритися.

Коли той у третій раз вистрілив, той аж упав, увесь ліс завернуло, – знову стрепенувся і став змієм, паном став у чоловічому стані. Стрілець став і руки опустив.

– Ну, – говорить змії, – що буде з нами, стрілець? Чи будемо битися, чи миритися?

– Будемо миритися.

– Ні, – говорить змії, – будемо битися, бо ж ти мене перший чіпав.

– Та то я з дурної голови, прошу пана, – каже.

– Сідай, – каже змії, – на мене.

Той боїться.

– Сідай, – каже.

Мусів сідати. Тоді виніс його на дерево, а потім так, як сидів, та й пустив його... Той як упав, то й кості розсипалися стрільцю. Тоді знову у другий раз сідає, той пускає його удруге знову. Тоді кості його узяв зібрав і знову зробив чоловіком.

– Ну, стрілець, – каже, – що буде: чи будемо битися, чи миритися?

– Будемо миритися.

– Е, ні, – каже, – ти мене не на добро зачепив, щоб миритися. Сідай у третій раз.

Тоді пускає його знову на землю. Стрілець летить. Убився зовсім на смерть. Тоді знову у третій раз оживив його.

– Ну, тепер, – каже, – чи будемо битися, чи миритися?

– Ні, тепер, – каже, – пане, я тебе побив, а ти мене, зробимо мир.

І зробили мир між собою.

– Ну, тепер маєш одного сина, пришли до мене на службу, я йому заплачу великі гроші, а як не пришлеш, то тепер роздеру на п'я, що з тебе і звання не стане.

Ну, той підписався:

– Пошлю, – каже.

Ну, тепер дає йому змії шовкового клубка і каже:

– Куди буде той клубок котитися, туди твій син хай іде.

Прийшов стрілець додому, сів коло стола та й журиться. А його жона каже:

– Чого, старий, зажурився?

– Єдиного сина, – каже, – дождалися, та й того треба лихий силі посилати на службу.

Тоді дав йому клубочка та й каже:

– На, сину, куди буде клубочок котитися, туди й ти іди за ним і не дивися ні на людей, ні на ворони, ні на сороки, тільки дивися на цей клубочок, куди він котиться.

Прилетів змії додому та й каже жоні своїй і дітям, а в нього було три дочки:

– Ну, – каже, – побилися ми з стрільцем. Приїде до нас на службу парубок. Як тільки чогось не зробить, так я його зараз вб'ю і обід з нього зроблю.

То батько розумний, мати розумна, а менша дочка і ще розумніша була, – знала, на чім світ стоїть. Не вспів сказати батько, а вона вже й знає, що йде той хлопець. Пішли вони всі троє купатися в море, та на віддалі одна від одної...

А той парубок задивився на ворони і на сороки і клубочка загубив і став на багні, на такому болоті, що й не чув зроду, і плаче. А менша дочка серце мала дуже добре, вже й прилетіла і каже:

– Нащо ти задивився і спустив клубочка – свою дорогу? Тепер сідай на мене.

А вона крила має. Сідає той на неї, як на коня. Вона свиснула раз, в другий раз, клубочок йому звився знову у руки.

– Знай, – каже, – Петрусю, бережи свого клубочка, бо я знаю, куди ти йдеш, бо йдеш ти до мого отця.

Тоді покинула вона його і полетіла до моря. А він йде дорогою, знову дорога стала йому вимощена, вона йому так зробила. Іде він понад морем, купаються вони. Він підкрався і в тої меншої одяг забрав. Ті дві старші сестри з тої сміються, а вона плаче.

– Ей, – каже, – як у Бога віруєш, віддай мені той одяг, я тобі у великій пригоді стану, бо я знаю, що ти ідеш до мого отця на службу. Як прийдеш до отця, то зайти потім до моєї хати, я тобі щось пораджу.

Петрусь віддав їй одягу. Приходить до палацу зміїного, а змії живе, як і всі люди. Заходить він у палац.

– Ну, – каже змії, – здрастуй, що ти прийшов?

– Прийшов, – каже, – прошу пана, до пана.

– Іди ж ти, – каже, – на кухню і проживай.

От він повечеряв і заходить до неї, до тої панянки.

– Знаєш, – каже вона, – щоб тобі батько не загадав зробити, то прийдеш до мене у пізнім часу, щоб батько не знав, то я тобі буду помагати.

Приходить він на другий день до змія, той йому і каже:

– Іди ти на цілий день спати, а на ніч на роботу ставатимеш, я тобі буду загадувати.

Пішов той. Вечором змії каже йому:

– Знаєш ти що? Ти прийшов до мене на службу, я тобі буду загадувати роботу. Іди ж ти мені – бач отой ліс? – щоб ти його викорчував за ніч і дрова у костри склав, купця знайшов, спродав і гроші мені приніс. А скоро ти не зробиш, то мій меч, а твоя голова з плеч. Ну, що ж, малий, зробиш?

– Зроблю, – каже.

– Я тобі заплачу триста галярів.

Тоді йде він до неї, до тої панянки.

– А що, – питає, – казав батько?

– Казав, – каже, – щоб я ліс вирубав, у костри щоб склав, продав і гроші йому віддав. А де ж мені за ніч оце встигнути?

– Не журися, – каже, – Петрусю, лягай спати, я постараюся тобі все зробити.

Вона його покохала та й – жаліє. Він ліг спати. Вона вилітає у глуху ніч в ліс. Свиснула раз, удруге, в третій раз свиснула. Тоді дияволи налетіли, та стільки їх, що й ліс укрили.

– Ти чого, панно, нас потребуєш?

– Потребую, – каже, – постарайтесь, щоб ліс вирубати за ніч, дрова у костри скласти, купця знайти, продати і гроші мені принести.

– Добре, панно, – кажуть, – постараємося.

– Змилуйтесь, – каже, – старайтесь, як можна, я вам буду вдячна.

Ті зрубали, продали і гроші принесли до світа. Сплянтували (розрівняли) ліс, плянту зробили, що й кореня не видно. Тоді будить вона його рано і каже:

– На гроші батькові моєму, і як буде питатися, хто зробив, хто помагав, кажи: хто зробив? Я, а помагали батько, мати, брати, сестри.

Пішов. Питає змії:

– Хто помагав?

– Батько, мати, родичі.

– Брешеш, – каже.

– Ні, – каже, – ти сам, пане, брешеш, бо ти мені загадав – я мусів старатися.

– Як? – каже. – Його років двадцять треба рубати, а ти то зрубав за ніч?

– А нащо, – каже, – пан загадав мені? Я мусів старатися.

Той йому одказує:

– Ну, – каже, – коли ти так постарався, щоб ти мені ту ніч зорав тее поле, щоб пшеницю засіяв, щоб пшениця за ніч уродила, щоб ти її зжав, склав у копи, знайшов купця, продав і гроші мені приніс і щоб сказав, скільки кіп маєш, щоб змолів і щоб сказав, скільки дає копа, щоб приніс мені на пробу пшениці.

Тоді приходять Петрусь знову до тієї панянки.

– А що, – каже, – казав батько?

Він розказав їй всю змієву диспозицію.

– Не журися, – каже, – Петрусю, лягай спати, я тобі постараюся допомогти.

Тоді пішов він і ліг спати, а вона пізно вночі вилітає, знову й знову потребує дияволів. Налетіло їх стільки, що не можна!

– Чого, – кажуть, – панно, нас потребуєш?

– Потребую, – каже, – постарайтесь за ніч зорати поле, засіяти пшеницю, щоб вона за ніч уродила, щоб ви її зжали, склали у копи, знайшли купця, продали і принесли мені гроші, ще щоб ви мені сказали, скільки кіп буде, щоб тії копи поколотили і сказали, скільки копа дає і щоб принесли мені на пробу пшениці. Про мене хоч готової нарвіть і плац усадить.

– Добре, – кажуть, – панно, постараємося для тебе.

Зробили все, як їм казала панянка.

Вона його будить:

– Ну, вставай, – каже, – неси батькові – потіш його. Не проговорися, що то я зробила.

Приносить той пшеницю. Змії ще спав.

– Уставай, – каже, – пане, маємо тисячу кіп.

– Почому вона видає?

– По півтора корця.

– Добре, – каже той, – коли ти тее зробив, іди ти тепер спати, а увечері приходи.

А кожну ніч він кладе йому по триста талярів.

– Як до кінця дослужиш, – каже, – то всі гроші забереш, а як же ні, то мій меч, а твоя голова з плеч.

Той і каже:

– Пане, не на те я йшов, не на твій меч, а на те, щоб старатися, щоб ти мені заплатив.

Приходить змії увечері до хлопця.

– Бач, – каже, – ту ниву? Щоб ти мені викопав ріку, висипав береги, щоб вода була, щоб млин був на шість каменів, щоб, пшеницю змолотивши, змолів, за ніч булок напик і щоб на снідання приніс, щоб було до чаю.

Тоді йде той до панянки уночі і плаче.

– А чого ж ти плачеш?

– Як же мені, – каже, – не плакати, коли не знаю, що робити.

– Не журися, Петрусю, – каже панянка, – я для тебе все постараюсь.

Пізно вночі потребує вона знову дияволів і каже їм:

– Так і так, – каже, – зробіть мені те, що я вам скажу. Постарайтесь за ніч викопати ріку, щоб вода була, млин щоб був на шість каменів. Щоб пшениці намололи, напекли булок і до чаю мені раненько принесли.

– Добре, – кажуть, – будемо старатися, панно.

От вони у одного обивателя млина взяли, викопали сажалку, намололи пшениці, напекли булок і ще вночі приносять до тої панянки. Будить вона того й каже:

– Вставай, неси до батька булки.

От уранці змії просинається, а хлопець приносить йому булки.

– Ну, – питає пан, – що ж, ти напек булок?

– Напек, – каже.

– Не може бути!

– Як, не може бути?

– Ну, тоді попробуй сам, може, ти мені яку трутизну приніс?

– Нащо ж мені пан відказує, що я трутизну приніс?

– А хіба ж я знаю, що ти уночі робив?

– Я, – каже, – стараюся, що ти мені розкажуєш.

Бере той хлопець булку і з'їв.

– Ну, тепер, пане, дай мені пляшку вина.

Випив пляшку вина.

– Ну, я тепер ще кращого розуму набрався, що звелиш, буду робити.

– Але, малий, непременно хтось тобі помагає!

– Ні, – каже, – ніхто, я сам стараюся.

– Ну, гляди ж, бо я найду винуватця непременно.

– Ні, – каже, – я то все сам роблю.

– Ну, добре, – каже. – Гляди ж, іди тепер спочивай, а увечері я знову тобі дам загадку.

От прийшов той увечері на диспозицію.

– Ну, – каже змії, – чи можеш, малий, зробити, що велю?

– А мушу старатися, – каже. – На те ти мене зазвав.

– Що скоро ти мені це поробив, ліс зрубав, мельницю поставив, пшеницю змолот, то щоб ти мені на сто миль степ насадив, щоб дичок накопав, насадив, щоб дички прийнялись, щоб ти їх прищепив, щоб вони за ніч уродили усякі фрукти, і щоб ти мені приніс усякого гатунку покуштувати. Але я тебе буду вартувати тепер!

– Хоч ти мене вартуй, не вартуй, то для мене все одно, а що скажеш зробити – зроблю.

– Там, – каже, – не сила твоя зробити.

– Ну, – каже, – хоч сила, хоч не сила, та голова робити моя.

Тоді він приходив знову до неї з плачем.

– Чого ти, – каже, – плачеш, Петрусю?

– А тепер загадав загадку, що вже й не зроблю. Казав, щоб той степ засадити дичками, щоб вони прийнялися, уродили і дали всякі фрукти, щоб я йому приніс усякого гатунку покуштувати, і казав ще, що вартувати буде.

– Е, який ти, – каже, – дурень. Буде все зроблено, не журися. Лягай спати.

Вилітає на поляну, потребує дияволів і каже їм:

– Щоб ви мені на ніч засадили степ дичками, щоб вони прийнялися, уродили і дали усякі фрукти, і щоб ви принесли мені усякого гатунку покуштувати. Щоб ще й дороги виграсували, щоб квітами різними, виноградом, деревом різним висаджали.

– Добре, – кажуть, – панно, постараємося.

Полетіли. Тоді сад той вони викрали у якогось поміщика. Уродило те все, і приносить він тому панові на снідання.

– А що, – каже, – зробив?

– Зробив, – каже.

– І фрукти приніс?

– Приніс.

– А ну, – каже, – покуштуй сам перше, а то, може, ти яку трутизну там приніс.

Їсть той хлопець і пан покуштував.

– Ну, – каже, – іди ж тепер віддихати, увечері я знову тобі загадку загадаю.

От той пішов і ліг на кухні спати. Виспався, а увечері приходиться до пана на диспозицію.

– Ну, що ж, малий, прийшов?

– Прийшов, пане, – каже той.

– А що ж, малий, з нами буде?

– Що звелиш, то я мушу те зробити.

– Я хочу, щоб ти на ніч пішов у ліс на варту. Що буде летіти чи бігти, чи то кінь, чи птах, чи змії, щоб ти мені піймав.

Дав йому рушницю, і пішов той на варту у пушу. Стоїть. Летить змії з трьома головами та просто навпроти нього. Петрусь його ловить, а він почав його бити, драти, пекти. Петрусь і впустив. Тоді прилітає тая панянка, бо вона знає всякі промисли його.

– А, – каже, – Петрусю, що ти зробив? Чом ти не держав?

– А коли, – каже, – я не зміг потвору вдержати, бо пече таким огнем пекельним, пече, дере!

– А, – каже, – то був мій батько.

– А чорт його знав, що то твій батько!

– Ну, – каже, – гляди ж, буде летіти брат мій старший з двома головами, то вдержи...

– Як так буде пекти, як твій батько, то я не вдержу.

– Е, – каже, – держи, а то буде зле!

Тоді летить той до нього просто, пече його, б'є, дере його... Упустив.

Прилітає знову та панянка.

– Е, – каже, – що ти наробив? Нащо ти упустив?

– А як же його вдержати, коли так дуже пече!

– Тепер, – каже, – буде йти стара мати у жіночому стані, у простому, то гляди ж, держи її, що б вона не робила – держи.

От іде стара біля нього і каже:

– Добрий вечір тобі, малий.

– Здорова була, бабо. А за чим ти, бабо, у такій порі у лісі ходиш?

– Була, – каже, – у людей на весіллі, запізнилася, та упилася, та йду.

– Ну, бабо, стій, бо я тебе не пушу.

– Е, синочку, що я тобі зробила?

– Ні, – каже, – не можна, я на те на варті стою, не повинен нікого пропустити.

Та баба пробоем йде. Він її за коси і давай дрюком бити.

– А, синочку, глянь на Бога, чи у тебе руки зведуться на мене, на таку стару жінку? Може, й у тебе матка є стара.

Йому серце скрутилося – він і пустив. Знову прилітає панянка.

– Що ти, Петрусю, наробив? Нащо ти її упустив? Я ж тобі казала, щоб ти держав.

– Як же мені її було не пускати, коли вона така стара, так жалібно просилася?

– Ну, гляди ж, тепер буде летіти менший брат мій, він буде летіти конем, з сідлом зі всім: ти держи, не пускай, чи буде він перекидатися ведмедем, чи чим, а ти держи, що в руках стане, то принось, бо це буде у послідній раз. А то батько догадається, що я тобі помагаю, і вже кінець буде з нами.

Летить той огир (жеребець) карий на нього просто, б'є його, гризе його, кусає, а той його держить за вудила. Тоді він перекинувся ведмедем, вовком і різним перекинувся гаддям, змієм,

а перед світом перекидається зайцем – одна шерстка золота, друга срібна. Петрусь приносить його до пана. А той ще спить. Він будить його.

– На, пане, – каже, – гостинця тобі від вартового.

– А, добре, – каже, – доброго гостинця ти приніс. Чи ти коня ловив, чи звіра? Мені снилося, що коня ти ловив, а не зайця!

– Уже кого ловив, то ловив, а приніс зайця.

– Чи то ж можна, щоб з коня зробився заєць?

– Не то заєць, – каже, – а чортзна-що робилося, але що в руках стало, то й приніс я тобі.

– Добре, – каже, – малий, що приніс, а чому ж ти того не приніс, що перше ловилося?

– А коли таке ловилось, що не міг вдержати. Те, що міг, те здержав.

– Ти не сам те робиш?

– Ні, – каже, – сам.

– А хто помагає, той буде винен. Ну, гляди ж! Тепер іди спати, а увечері приходь.

Пішов Петрусь, виспався добре, тільки увечері приходить. Змій йому і наказує.

– Ну, піймав ти мені зайця, то мені веселість приніс. А тепер, щоб ти за ніч до мого брата за сто миль моста зробив, чавунні бруси, срібна підлога, перильця золоті.

– Добре, – каже, – зроблю.

– А як же то можна зробити?

– А нащо ж пан приказує? На те, щоб робити.

Приходить той до панянки і розказує їй диспозицію, а сам плаче гірко.

– Не плач, – каже, – Петрусю, не журись, якось то воно буде. Постараюся я тебе визволити.

Іди, лягай спати, а я все зроблю.

От вночі вилітає вона та й кличе тих дияволів. Питають її, чого вона звала. Вона каже:

– Зробіть за ніч міст на сто миль до мого дядька, та такий, щоб брусья було чавунне, підлога срібна, перильця золоті. Та щоб це все за ніч непременно було зроблено!

– Добре, панно, постараємося, у такому-то королівстві є такий міст.

Принесли вночі й поставили і водою перепустили його. Посеред мосту мурований стовп і клітка, а в ній сокіл співає. Рано пан проїхав.

– Ти, Петрусю, зробив?

– Я, – каже.

– То ж дорога річ, де ж ти гроші узяв?

– Я, – каже, – у великій казні позичив.

– Навіщо ж ти тії гроші позичив?

– На тії гроші, що я у пана зароблю, пан то мусить оплатити.

– Ну, гляди ж, – каже, – приходь знову увечері. Я тобі загадаю останню загадку. Як зробиш, то я тебе додому відправлю, а винуватця я знайду, хто тобі помагав.

– Добре, – каже, – пане.

Тоді змії переїхав мостом до брата, а все йому з думки не йде:

– Як то можна, щоб той малий та таке зробив?

Приходить Петрусь увечері, каже йому пан:

– Я маю сто кобил, щоб ти мені тії кобили упас. Скоро упасеш, щоб ти мені кожну подоїв.

Пішов він пасти. А панянка йому сказала:

– Як поженеш пасти, то не спи, бо погубиш і буде біда велика.

От він пасе. Став дощ моросити, він зігнувся під дубом і заснув. Коли прокинувся – нема коней. У плач. Не знає куди дітися, – таке море стало, гори, ліс... Прилітає панянка.

– Що ж бо ти наробив, Петрусю? Сідай на мене.

– Я, – каже, – і так тобі докучив.

– Нічого, я буду старатися для тебе, бо ти доброго отця й матері. Так як удасться ця штука, то я буду тобі жоною, а як ні, то ти підеш додому, а я пропаду.

– Ну, добре, – каже.

Тоді сідає він на неї. Ліс той упав, гори опали, коні стали знову.

– Як смеркне, – каже йому панянка, – будуть ті коні коло тебе бігти, виб'ють перед тобою землю на сажень, будуть тебе страшити, кусати, а ти сиди, – каже, – не бійся. А найстаршу кобилу довбнею бий у лоб.

Так він і зробив.

Приганяє додому, пан і питає:

– Чи ж то ти, малий, коні пас? Хто тобі помагав? Кажи.

– Ніхто, – каже.

– Ну, коли ти оцих кобил попас, то тепер подої їх, молоко принеси на кухню, спали сажень дров, щоб молоко закипіло і щоб до мене приніс.

Прийшов той до панянки з плачем і каже, що і як. Вона його навчила. Він так і зробив. З десять цебрів молока надоїв і зварив. Приходить змії і хоче його кидати у тее молоко.

– Розбирайся, – каже.

– Як, пане, оце в цім молоці будеш мене варити?

– Авжеж, – каже.

А та панянка його навчила, щоб він батька в усьому слухав, то йому нічого не станеться. Розібрався, уліз у молоко. Розкипів чисто. Самі кості zostалися. Тоді змії кості збирає, цілющою водою кропле, зцілив його, потім живучою водою окропив, оживив його. Став хлопець під вусом – літ двадцять йому. Каже той пан:

– Скільки літ ти у мене служиш. Рік?

– Як, – каже, – рік? Е, пане, догадайся. То мені твій рік вийшов за п'ятнадцять літ, бо мені за кожною загадкою то б рік минув, а я хутше впорався.

– Ну, тепер, малий, як ми будемо?

– А що ж, – каже, – мені треба в казну гроші віддати, що я позичив, а віддай мені за службу, а що останеться, то ти доплати.

Той йому гроші відлічив.

– На, – каже. – Але чи то ти все сам робиш?

– Я, – каже.

– Ей, не ти, – каже, – ну, гляди ж, догадаюся, то виноватим і тебе зроблю.

– Ні, – каже, – не буду виноватим.

– Іди ж ти, малий, спати, а ввечері приходь, то я вже догадаюся, хто тобі робив.

– Добре, – каже.

Приходить увечері.

– Ну, – каже, – ти робив?

– Я, – каже.

– Ще тобі загадку загадаю, то все вгадаю, хто за тебе робив. Щоб ти мені з тростини поставив дім.

Іде той пізно до панянки і розказує.

– То, – каже вона, – глупство, але за цим разом батько догадається, що я тобі роблю. Тебе одпустить додому, а мене закриє у бочку залізними обручами і пустить у море, щоб я вже пропала. Але як будемо йти, не забудься зайти до моєї хати, візьмеш щітку і гребінку, шпильку, голку і шовкову хустку і, як будеш іти коло моря, то спом'янеш мене і похукаєш мені у бочку, то обручі розпадуться і спадуть.

Той як вистроїв тростяний палац, маковим цвітом побив. Той і догадався, що дочка йому помагала.

– Хто, – каже, – тобі помагав? Признайся, то тобі все дарую.

– Дочка, – каже.

– Подивися же, – каже, – яку я їй кару дам.

Спровадив бондарів, зробили бочку, забили залізними обручами і на море спровадили, щоб вона пропала.

Тоді він його відправив, дає йому грошей.

– Ну, – каже, – нема мені до тебе рації, бо якби ти мені одразу признався, то я б і тебе стратив, і її стратив.

Узяв той гроші і пішов. Іде та йде. Проходить море, може, з версту, коли аж спом'янув.

– А, – каже, – Боже ласкавий! Вона мені помагала у всьому, а я її забув.

Вернувся у версту. Бочка тая припливає. Хукає він у дно, вона й розлетілася.

– А, – каже, – прозивав ти. Коли б ти був уперед прийшов, а тепер батько наш уже знає, уже догадався.

Уже той знає думки, що вони думають, – догадався.

– Ну, сідай, – каже вона, – на мене.

Сідає він на неї, як на коня. Вона крила розп'яла і летить. Тоді у погоню за ними отець, аж береться на небі заграва!

– То, – каже, – батько за нами гониться.

– Ей, – каже Петрусь, – пропадемо!

– Кидай, – каже вона, – щітку позад себе!

Кинув він щітку, хаша стала така, що змії не міг пробитися. Поки він пробивався, то вони миль дві-три й пролетіли... Знову заграва на небі. Що і тут робити?

– Кидай гребінку!

Кинув, гори такі стали. Поки він пробився, поки прогризся, поки проламався, то вони знову милі з три пройшли... Доганяє – знову заграва на небі, вітер схопився!.. Таке, що не можна!

– Знов, – каже, – батько нас доганяє. Кидай голку і шпильку.

Знову стали ліса, гори, скали. Пробився змії і через них, доганяє знов.

– Махни хусткою позад себе.

Так стало змієві в очах темно, що й не потрапити. От вони кілька миль знову пройшли. Темрява опала. Знову доганяє він їх.

– Що ж нам робити?

– Слухай, – каже панна, – я стану церквою, а ти попом і ходи по церкві – тільки не повертайся до них передом, щоб не пізнали.

Стала вона церквою, та така та церква стара, аж поросла, аж порохнява, а Петрусь зробився попом і ходить по церкві. Прилітає змії до церкви, а всередину йому не можна – і кричить до попа:

– Слухай-но, попе, чи не бачив ти таких-то й таких?

– Бачив, – каже, а сам не оглядається, – як ця церква строїлася, а мене попом поставили, то я бачив, як вони бігли.

– Брешеш, – каже, – попе, ти бачив тепер.

– Ні, – каже, – тепер не бачив.

Той зі злості взяв, моху вдер і полетів назад. Прилітає до своєї жони.

– Що ж ти – догнав їх? – питає вона.

Він і розповів, кого бачив.

– Це ж наша дочка все те робила! А то який мох? Покажи. Це нашої дочки коси.

– Ех, коли б я знав, стара, то б я з'їв зовсім і попа, і церков.

Полетів, доганяє, а вони кілька миль пройшли. От панна стала яблунею, а Петрусь став старим дідом – сивий такий, як голуб. Воду носить, поливає ту яблуню, ще й на ногу прилягає.

– Здрастуй, діду! Що ти робиш?

– Яблуню поливаю.

– Нащо ж ти її поливаєш, коли вона вже зародила?

- Я, – говорить, – її жалую, бо з неї користь маю.
- Ну, діду, добре. А не бачив ти часом таку дівку із таким-то і таким хлопцем?
- Бачив, – каже.
- Коли?
- Як оцю яблуню садив. А та яблуня вже зародила чотири роки.
- Брешеш, діду, – каже.
- Ні, – каже, – ти сам брешеш.
- Той не міг нічого й зробити. Зірвав яблуко і вернувся до жони до своєї.
- То ж яблуко – тіло її! Дурний ти, дурний. Чом ти її не з'їв?
- Е, якби я знав, то я б і яблуню з'їв.
- Доганяй таки їх. Лети!

Полетів змій. «Пожеру їх», – думає. От доганяє вже їх. От панна віддирає рукава од себе, од сорочки, кидає назад себе і стала ріка невелика, на верству. Петрусь став лебедем, а вона стала лебідкою. Тоді прилітає змій. Лебеді плавають. Він зігнувся і став пити, – хтів випити ту річку, щоб її не було. Як опився та й лопнув і пропав. Тоді вони виходять. Петрусь став парубком, а панна стала дівчиною. Вона каже:

- Ходімо до батька, до матері до твоєї.
- Приходять до батька, до матері. Вона остається на дворі під вербою, а йому й сказала:
- Як увійдеш у хату, – каже, – усім кланяйся, тільки батькові й матері не кланяйся, бо забудеш, де був, що робив, забудеш і мене. А батькові і матері вже разом зі мною поклонисься.
- Входить він в хату, усім поклонився, а батькові й матері – ні. А батько й мати кажуть:
- Як то можна, сину, ми тебе годували, дожидали, як яйця червоного, а ти нам не уклонився.

Він взяв і уклонився та й забув про неї. Вона стоїть, дожидає. А далі пішла до корчми. Празник був, музики грають. Сіла вона, сидить. Попова наймичка питається:

- Звідки ти?
- З усього світа.
- Куди ж ти, небого, ідеш?
- Де б, – каже, – служби найти.
- Іди ж, – каже, – я тебе заведу до свого священика, тобі добре буде.
- А, – каже, – бабусю, коли б ви завели, то добре б було.

Приходить, наймається та на рік служити. Виходить рік, жениться той парубок. Робити весілля, а про неї забув зовсім. От панна в добродійки своєї проситься на весілля.

- Чого ж ти підеш? – каже добродійка.
- А подивлюся, як то в вас весілля робиться.

Приходить. Саме місяць коровай. Почастували її. Каже вона:

- Коровайнички, голубочки, дайте і мені тіста, то й я зліплю вам.

От вона взяла тіста, качала, качала, хукнула, – полетів голуб і сів перед молодими. Тоді вона каже коровайницям:

- Коровайнички, голубоньки, дайте мені ще трохи тіста, то я другу голубку пушу.
- Скачала вона, хукнула, і вже голубка полетіла й сіла перед молодими і каже до голуба:
- Бррууку! Бррууку! А знаєш ти, голубе, як ти в змія служив і що робив?
- Бррууку! Бррууку! Ні, – каже голуб, – не знаю.
- А – бррууку! бррууку! – щоб ти знав.

Та все б'є його в голову, та все дзьобає. Та знову питає:

- Бррууку! Бррууку! Знаєш ти, як змієві загадки відгадував, а я тобі помагала?
- А той парубок усе сидить за сватами та догадується. Тоді вона знову каже:

– Знаєш ти, як я прийшла до твого батька та казала там: кланяйся усім, тільки батькові і матері не кланяйся, а то про мене забудеш. А ти уклонився та й забув. Я тебе ждала, ждала та до попа найнялась, цілий рік служила. А ти собі другу посватав.

От тоді він здогадався, тоді ту молоду покинув, та до панни кинувся, та з нею до шлюбу став.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.